

СРПСКИ ЛИТЕРАРНИ КОНГРЕС

Када је један наш књижевник покренуо први ријеч о сазивању једног нашег књижевног збора, на којем би се утаничио ред даљих сазивања и обиљежио програм рада, тај приједлог прошао је веома мало опажен. Могло би се рећи да се на њ није ни положило озбиљне пажње, поред свег тога, што се тај приједлог тиче једне потребе, која се у анархији наше књижевности осјећа као веома пријека. С неколико пута осврнуо се на тај приједлог лист у коме је поменути чланак изишао, желећи да се тај Конгрес доведе у неку везу са знаменитом Педесетогодишњицом од издања Бранкових Пјесама и Даничићевог Рата за Правопис, а то тиме, да први наш Литерарни Конгрес буде једна триумфална апотеоза Педесетогодишњици оних двају дјела, која у нас ство-

рише себи еру. Ни једно књижевно српско гласило не проговори о томе ни прије ни послје тога.

Међутим потреба Литерарног Конгреса осјећа се подједнако сваки дан. Немар, који се показао према широј дискусији тог питања, само је један доказ више, да се Срби лакше прегну на стварање нечега најтежега, него доцније на систематисање и организацију оног што је створено. За двадесет потоњих година у нас је створена читава литература, а са једним Литерарним Конгресом, који значи директива колико новоме, толико и свему до данас створеном, тешко да се не ће доказати; е нам бјеше лакше створити државу, него њен устав!

Угодна је, међутим, појава, што је тај приједлог нашао одзива на страни Хрвата. Одмах за приједлогом у „Бранковом Колу“, ниче приједлог у хрватским часописима, којим се

* Г. Драг. Ј. Илић у „Бранкову Колу“ бр. 3. год. 1896.

хрватски један књижевник, по примјеру нашег, обраћа у истом правцу на хрватске књижевнике. Сад пак стоји у дискусији само: да ли да то буде Конгрес заједнички, Конгрес српски и хрватски, или да се свако брине за свој, за себе самог. Овоме је дао и опет иницијативу г. Драгутин Илијћ уз пређашњи чланак још једним новим чланком у „Vienци“ под натписом: „Један приједлог намијењен хрватским и српским књижевницима и родољубима“. Тај чланак нашао је, по цијелом изгледу, одјека међу хрватским књижевницима и изазвао је најприје познатог приповједача г. Ђалскога да се изјасни у том погледу својим нарочитим чланком у „Vienци“. Предстоји јамачно о том и шира дебата, која ће се, без сумње, да додирује у једној тачци: да би заједнички Л. Конгрес, ваљао да послужи у првом погледу духовној заједници Срба и Хрвата, којој су у новије доба стале у службу извјесне омладине, неки родољубиви новинари и нарочити часописи.

По својој дужности, ево да речемо о томе и ми своју, — желећи да се и наш глас узме у обзир у широј дебати о овом предмету. Но унапријед буди речено, овдје не ће бити ријеч о томе: да ли уопће Српски Литерарни Конгрес, него: да ли Литерарни Конгрес Српско-Хрватски?

Приједлог г. Илијћа могао би се свести на ово: Књижевност Срба и Хрвата ваља да постане једно; Хрватска Матица и Српска Књижевна Задруга да раде заједнички у том смислу; да се штампају многе српске књиге латиницом а хрватске ћирилицом и тиме долази до међусобног познавања у народу, као што би долазило до међусобног познавања међу књижевницима на Конгресу сваке године; да се дјечја књи-

жевност, дјечји листови, ставе томе у службу и, мијешајући латиницу са ћирилицом, српске радове с хрватским, отпочне његовати већ у најмлађој генерацији свијест заједнице, истовјетности; да наша позоришта ступе у савез, и позорница српска и хрватска да буде говорница подједнако отворена пјесницима са обје стране; да се Књижевни Конгрес састаје сваке године и то наизмјенце у Биограду, Загребу и Н. Саду.

То је у кратком.

Ми смо тако исто јаког увјерења о потреби те заједнице; поклоници смо слоге међу једноплеменом браћом; свјесни смо заједничких невоља, заједничких потреба, заједничке недаће; освједочени смо тако исто да је у првом погледу; позвана Књижевност да буде пијонер те заједнице, а жеља је и наша да наша крвава борба, отворена догматичком подјелом, ваља да положи своја копља пред свјетлошћу вијека који је пред нама. И ми кличемо с радошћу из ових српских крајева у сусрет сваком кораку, који се учини унапријед у том дјелу.

Али сагласни у начелу не можемо да будемо сугласни у начину свега тога. Патриотски концепат г. Илијћа изгледа нам писан са доста идеалисања. Изгледа нам, кратко рећи, један корак тако далеко одмјерен, да се чини одвећ тежак.

Ми смо вјеровања у сукцесивност и вјерујемо да нема скокова у свему природном па ни у духу људском. Вјерујемо да једна идеја, која ваља да продре кроз предрасуде столећа и немиле успомене честих догађаја, мора да има један начин одмјерен лакшим темпом, тишијим али поступним васпитавањем, уклањањем унапријед предрасуда и приправља-

њем терена за олтар слоге. Литерарним заједничким Конгресом, који прокламује одмах *савршено* јединство, савршен препород, који везује све што међ нама није везано, тешко би се могло доћи до смјера. Јединство националних интереса, заједница Матице, Задруге, позоришта, дјечје литературе одвећ је, како изгледа, *све на једном*. То је једна борба којој би био дат сувише јак импулс, а која би, као свака борба за идеју, ваљало да има обиљежену своју поступност рада. Прокламовањем свега онога што говори патриотски, и иначе смишљен, концепат г. Илијћа, проглашује се *на једном* сасвијем ново стање и пропаст предрасуда једне читаве масе — која је у једном правцу фанатизована.

С тога нам је рећи ово: Литерарни *Конгрес Срба* и такав *Конгрес Хрвата* састављен *обајма* на својим позицијама, ваљало би да има најузвишенијом задањом, главном тежњом: *рад за заједницу!*

Да прије свега поступно уклањају предрасуде а манифестују сваком приликом истовјетне тежње; да стоје дакле у интимној вези. Нека та *два* Конгреса, *два* највећа наша културна форума, стојећи у вези, буду први доказ могућности те заједнице. Нека они буду говорница са које би се чула и послушала свака ријеч корисна за заједницу; нека буде суд-

ница за све оно, што се буде појавило небратско и шовинистичко у књижевном и просвјетном дјеловању њихових народа. Нека та *два* мјеста буду мјеста директиве, која би уређивала једну и другу страну *посебице*, да би се доцније уредили *заједнички!* Они, по нашем мишљењу, ваљало би, дакле, да припреме терен за све оно што гласи концепат г. Илијћа, нарочито терен за — *Заједнички Конгрес Срба и Хрвата!* Једном ријечи: та *два* конгреса својим програмом да утаначе ону поступност, која изгледа да би недостајала у скоку из тако заострених прилика у крајњу слогу, братимство и загрљај браће толико закрвљене, — у којима има да се однегује још унапријед и једна особита смотреност према реципрцитету интереса на мјесту гдје се они сијеку. А које је то мјесто, то не пада у ријеч ове врсте.

Дакле — не све од једном, него *два* Конгреса али један програм! *Два* Конгреса али једна тежња! *Два* Конгреса, али — *двје* ријеке са једним ушћем!

А тек тако, по нашем мишљењу, моћи ће једна борба са поступношћу да завитла стијег идеје, на срећу браће, а над рушевинама покраних њених предходника: млаког Словинства, одвратног Илирства и таштог Југословенства.

Уредник

ЛЕПТИР НАД ГРОБОМ

Не знам чија ј' ова рака, —
 Каквог старца, ил' детета,
 Ал' над крстом, знаком вере,
 Један красан лептир лета.

Шта ће лептир над тим гробом?
 — Много вреди ова слика —
 Послала га света вера
 Да утеши покојника.

Лептир вели: „Ко си, да си,
 Што над тобом трава ниче,
 Није гроб то, чаура је,
 Да постанеш друго биће.

Та и ја сам дуго леж'о
 Учаурен, непомичан,
 Па сам ево ускрснуо,
 Крилатић сам ево дичан.“

Загреб.

Знај Јован Јовановић

ПОСЛЕДЊЕ РУЖЕ

Мртво, хладно сунце
 Не помаља лица,
 На жутом бокору
 Већ нема ружица —
 Што има, то гине
 Од јесење бољке:
 Хладан ветар њиха
 Последње пупољке

Јуче се родише
 Од благе топлоте,
 А данас им облак
 Родитеља оте —
 Самохраној башти
 Доликује сад
 На увелим грудима
 Ова сирочал.

Милета Јакшић

ПОШЉЕ МНОГО ЉЕТА

Пошље много љета, пун борбе и муке,
 Он ће жудно доћи да се теби јави,
 Уморен путник пружиће ти руке
 И жељано стремит' у поглед ти плави.

Но, ти не ћеш познат' оно лице јадно, Ал' знај, он ти неће мрачну клетву слати
 Нити мутно чело, нити очи оне, Нити мржњу тајит' погледу ти строгом,
 Одмахнућеш руком, без милости, хладно, Пред вратима твојим он ће душу дати
 И гордо се склонит' у твоје салоне... И склопити очи и рећи ти: „збогом!“

Александра Шантић

ИЗДАЈИЦА

— балада —

Ђежимо, љубо пламти дом!
 Гле паклен жар на длану мом!“
 „Врућицу имаш, гориш сав,
 Проснавај, сутра бићеш здрав.““

„Шта? Врати сребро! страшну коб!
 На лобно место иде роб“!
 „Хајд спи, алектор кличе сад,
 Пун среће гре ти данак млад.““

„Чуј! Корак, звука, силан мах!
Он... он је, роб. Сирота, ах!“
„У новом дворцу — прва ноћ,
Кад свикнеш хуку, страх ће проћ.“

„Ха, ти си, друже! Уже дај!
Ево ме у твој загрљај!“
И за трен диже Јудин греј
На блистави полијелеј.

И дух му љута борба тре,
И грозно мучен страшно мре...
А роб, у ланцих окован,
Последњи мирно снови сан.

Илија Белесијин

Н О В

— Госпођици О. П. —

I.

Мрачна ноћ је покуљала
Кроз небесне светле двери...
Нигде зрачка: једна звезда,
Једна само што трепери.

Мрачна ноћ је моја душа,
Светле двери љубав њена;
Она звезда — ах, бескрајна,
Слатка, тиха успомена.

II.

Спустила се киша бујна,
Лишће шуми овлажено;
Дрхти срце у грудима —
Напуштено, невољено.

Утеши се! овај шумор,
Што кроз густо лишће кружи,
Он је одјек твоје плачу,
То природа с тобом тужи!

III.

Јест', за тебе среће нема,
Нити ће је икад бити!
Зато ћеш се, срце моје,
Венцем туге окитити!

Чак ни срећа такав венац
Не би могла да га збрише,
Јер када се срећа јави —
Тебе неће бити више!

Божа С. Николајевић

Н О В

Месташи лахор ђарлија и пири,
Сањиво дрвље лисне гране шири,
А звезде трепте и полако сјају,
И јавља се месец на западном крају,

Мртва тишина у околу влада;
Не чује се звонце плашљивог стада,
Само поток бистар жубори и бруји,
И почињу песму весели славуји;

Који, док све дражи у стихове среде —
Онда они мирно на исток погледе:
Ускрсава зора са руменим зраком —
А њихова песма ишчезава с мраком!

Сокољанин

М И Ш

— А. Г. Матос —

Doch merkt' ich mir vor andern Dingen:
Wie unbedingt, uns zu bedingen
Die absolute Liebe sei! (Goethe).

I.

М сада да ти њешто јавим, што ће Те можда обрадовати. Драги Мишко, Бог је нашу љубав благословио: ја сам трудна!

Овдје завршујем писмо, јер се већ и онако одвише отегнуло. Надам се, да ћеш ми одмах одговорити.

Твој

Миш.

Прочитавши Милиновић тај чудновати свршетак, обузе га немила устравица. Помало је и сујевјеран. Црне слутње, које га напастоваху у пошљедње вријеме, нијесу се дакле изјаловиле! И леже на диван, задубавши се зловољно у шару на плафону. Од тупијех га мисли спасе олован сан. Пробуди се тек пред вече, лак и весео, а изненадна се већ вијест преобразила у успомену. Запали лампу и напише:

Беч, 3. маја 1897.

Драги мој Мишићу,

Твоја ме вијест — тако рећи — поразила. Не надах се, да си још тако наивна! Као да си једва дочекала, да ме спуташ с овим клапчићем — шта ли ће бити — којему се не надах ни у сну. Чисто изгледа, да ме желиш обвезати и присилити, да Те узмем: Не увиђаш, да би ме све то за увијек завадило са стрицем, који ми је једини остао од родбине.

Опрости ми за набуситост, али ваљда ми не желиш сугерисати, да је ексистенција тог малог наметљивца постала физијолошком или „моралном“ потребом? Буди као модерне високе госпође последице облигатног

другог дјетета! То није никаки злочин. Што се прије будеш одлучила за мој спасоносан савјет, то боље за Тебе, да не спомињем себе. Најбоље би било, да узмеш на неколико дана одсуство од стрица, токорсе да ћеш кући, па да дођеш овамо, гдје ћемо све свршити помоћу мог знанца, д-ра Н-а, специјалисте за те ствари.

Свака част његовим родитељима, али сумњам се, да ће људски род у нашем уљешчићу изгубити каког Аристотела или Рафаела.

Буди устрпљива, драги мој Мишићу! Та рекох Ти, — да не могу да Те узмем још за двије године. За који дан ето ме у Араберг, да се договоримо као зрели људи, кад нас већ на то осудио немили догађај!

Твој

Михајло.

П. и.

Молим Те, не називај ме никако више „Мишком“ или „Мишкецом“. Ти кајкавски слађани диминутиви нијесу ми баш прирасли за срце.

Уз писмо Ти шаљем преко стрица њешто књига.

— — Запечати, зијевне и стане се пред елегантнијем огледалом лицкати.

Зорли момче. Чистунац је и ситан као дјевојка. Није тежи од шездесет килограма. Превалио двадесетпету, а ћосав к'о шипарац. Класично је лице маслинасте боје, чисто и хипократски блиједо. Изразите, тамно-зелене су очи бистре и мирне као у себичњака, а сјајне и упале као у сањалице. Тек око усана заплужи скрб живота двије танане, али дубоке бразде. Густа, сура и као свила сјајна и мекана

коса на тјемени је дугачка и неуредна као у виртуоза. Не носи се кицошки, него подсјећа на понајелегантнијег глумца или сликара.

Родитељи му умријеше врло рано, те их се не сјећа. Отац трговаше са благословеним славонским храстом и намре му дебелијех двјеста тисућа, са којима управља стриц Петар, умировљени крајишки капетан. У овога има лијепо добарце близу Беча и красна кћи, Јелка. Мајка Михајлова бијаше сиромашна племениташица из Горњокарловачке околине. Удала се тек у тридесетој години за човјека стара и нељубљена, а за неколико мјесеци издахне, рађајући јединца. Михајло носијаше вазда као амајлију њену златну гривну у облику змије са смарагдним очима и огроман медаљон са мајчином посивјелом сликом. Често посматраше с угодном туробношћу непознату госпођу у црном, свиленом, незграпном кринолину, са књигом на крилу, па бујне, смеће увојке, полуотворена уста и сањарске очи. Готово на изуст је научио једину књигу са њеним потамњелим потписом: једно од првијех кола Данице Илирске. Од мајке наслиједи снатрилачку ћуд, аристократску спољашност и понос, а од оца трговачку саможивост и разумијевање прозе. Бијаше у исто вријеме и дијете и старкеља.

Гимназију сврши одлично у загребачком Племићком Конвикту, гдје му силно омрзне пријетворност. Рано почиње читати што год му допадне шака. Већ у шеснаестој години имитира Хајнеа: вријећа садругове и крадом посјећује забрањена мјеста.

И ево га у Бечу, гдје као медицинар ластвује већ шесту годину. По неколико мјесеци живи пустињачки, посјећујући само концерте и музеје, а када банчи, разигра се хе-

лиогабалски и мало му је недјеља дана. Врло је кокетан. Дружи се само с елегантном женскадијом, с којом је подоста искусио. Тако је даровит, да завиди срећнијим глупацима. Нема пријатеља.

— Чудим се — каже у дневнику — како се вјерује пророчима, који још данданас обмањују свијет, бунцајући о некаком саучешћу. Симпатија је варварско осјећање, које ишчезава пред образовањем и развјетком појединца. Због тога и јесу апостоли неке опће љубави и нехотимице неморални: готово су увијек заклету непријатељи цивилизације. — — Што је патријотизам? Мека, којом пецају енергични софисте један пук. У политици нема идејала. Стална је само егоистичка консеквенција славољубаца. Данас, када пара, електрицитет, журнали, социјализам и заједнички економски интереси претварају Јевропљане у један народ, када се национални карактер губи све више, — данас се патријотизам као и вјера претвара у рушевину. Што је народ? Извјестан језик — и ништа више, т. ј. нешто сасвим споредно. Најзанимљивије је, да се о родољубљу највише бучи ондје, гдје га најмање има, н. пр. у нашој блаженој Кробоцији, тој најжалоснијој закрпи на врећи земаљској. — —

II.

За три дана добије Милиновић одговор:

Араберг, 5. маја 1897.

Драги Мијаше,

Примих Твоје кратко и немило-срдно писмо. Боже, чиме ли ме све не објеђујеш!

Твој је савјет добар, али ја се не могу наћанити, да мислим као Ти. Зар то не би било убијство, које се пуши све до пријестола Го-

сподњега? Не, не могу Те овај пут послушати! Чини ми се, да би подражавање Твојим благородним јаловицама угаснуло у мени пошљедњу искру матерњег, човјечанског осјећања. Не могу опет да Те не послушам, јер знам, да би због „клапчића“ изгубила Тебе, једини и пошљедњи мој драгане! Ох, Боже, што сам дочекала! Са којим сам се правом као распуштеница, старија од Тебе за годину, надала, да ћеш ме усрећити? Ај, ја будала! Шта ће бити од мене? Мијате, још бих Ти нешто казала, али нећу да те без потребе растујем. Знам, да си нервозан. Чућеш и онако све!...

Твој госп. стриц не слуги ништа, јер идем свако јутро сама на пошту. Не бој ми се: и ако погинем, неће свијет ништа дознати!

Пишем на докату. Овдје је прекрасно! У салону свира Јелка дивну Шуманову „Крајзлеријану“. Око мене цавти јоргован.

Госп. је Милиновић оздравио, а Јелица већ правилно пише хрватски. Јутрос бијасмо на гробљу Твоје покојне стрине. Дивно гробље! На вису је; поред њега снива древна готска црква, а доље се пуши сеоце. Ту бих и ја хтјела починути! Госп. капетан плакаше више, него Јелка и ја. Ви се ђаци ругате официрима, да су ђускије и шта ти још све не знам, а у свом се лутању као одгојитељица увјерих, да су то најчеститији мужеви. Угледај се на госп. Петра! Не вјерујем Ти, па ипак Те обожавам! Њежан си као љиљан, а лијеп и грозан као Луцифер! Хотомице си рђав, али срце Ти је племенито — ја то осјећам. Не, не вјерујем, да би ме могао уништити! Је ли, душице, Ти ме не би могао хотомице упропастити?!

Читам пјесме, али слабо у њима налазим, што осјећам. Боже, алај је дивно овдје! Још ме ни једно прољеће не опијаше као ово! Из језерца у градини мири на рибљу љуску, а из сочнога Винервалда на смолу. Зраком се таласа нешто медено — као да је сунце златан ловорцвијет, а ведро небо љубичица. Што је тај свијет бајнији, чаробнији, то више осјећам своју безграничну несрећу и пуну усамљеност. Мене муче те младе боје, мене мучи то нежно билисање славуља, мене муче та задовољна људска лица! Сада умријети било би ми ипак лакше, него у голој зими или досадној јесени. Ах, да је проклет, ко први слага, да има среће! Ево, извиру ми сами од себе из пера стихови, које си ми ономад послао:

Сам на свету самац без помоћи,
Сам се верем по црнојзи ноћи
И уздишем у тешкојзи злоћи:
„Кад ће крајњи, кад ће часак доћи?“*

Плачем, драги Мијате, и не могу даље. Овдје се не смије човјек ни сит да исплаче!

Смилуј ми се, слађани драгане! Утјеши ме, душице моја! Буди милостив своме дјетету, ако си презр'о мене! Имај барем мрве срца, кумим те ранама Исукрстовим!

Твоја жена
Љуба Коларићева.

П. и.

Сада се мало умирих. Опрости ми, ако сам претоварила. Хвала на књигама. Ко би рекао, да Срби имају тако лијепих ствари! Јакшић је диван, љепши од Прерадовића. Ти Раци канда пишу боље хрватски од Хрвата! „Матицу“ си ваљда већ примио? Шта велиш за Лесковара?

Брбљам, као да већ заборавих, да о Твоме одговору виси моја судбина. Што нисам као друге!

* Јакшић.

Збогом, срце моје!

Милиновић прочита писмо један, два, три пута и отпише, тјешећи љубавницу топло и узбуђено. У први га мах занијела непоњатна, небеска преданост, та племенита љубав. Тепаше јој, како дршће ради ње, описиваше кобне слутње, које га — јамачно због ње — даве дању и ноћу. Но пошто адресује, сјети се, да се она дајбуди с њиме ајначи, да је силом духовита, не би ли га тако обманула — —

— Ако роди, морам да ју узмем због дјетета. А могу ли то? Она ме може занимати само још двије три мршаве године. А није ни сада лијепа — —

И у машти му сину широка јунонска леђа, што се сијају као мрамор и филдиш, прелијевају као седеф. Топла су као свјеже помузено млијеко, а на њима се узлабудио снијежан врат са латичастим пахуљицама... Искрснуше загрљасте љиљан-руке са витијем прстима и прелеснијем јамцама: — па глава са косом као крило гавраново и густом као маховина; — па лице блиједо од слатке среће и пожуде; — па дрхтаве носнице као у младе арапске кобиле; — па усне, вреле као пустињско сунце и сочне као пурпурно срце од лубенице, а са смијешком, за који се губи глава; — па очи, ох, очи, дубоке као пучина, црне и заносне попут поноћне пожуде, а сјајне и сјетне попут мјесечине!... Синуше му пред духом дјевине, лишца бијела и росна као ђурђиц, а невиност се у мињонскијем очима плави као мајчина душица... Једна је од њих — књегињица... Воли га. Бјеже у Италију... Граде град на обали морској — некако онаки, као што је она самотна Вила на слици Беклиновој. Послужују их вјерни и ниједи Арапи, а

њих двоје шетају по бујноме парку, разговарају са Паном и дриадама, играју се са делфинима и Протејем на топломе жалу. Сами су, заљубљени и голи као Адам и Ева...

...И Милиновић се сјети на биједног Миша у похабаломе одијелу...

— Не љубим је. Сажалевам је. А то је ситница, због које не могу жртвовати свој мир, студије, будућност.

И раздере прво писмо, премда га њешто жацнуло у срцу и надрља друго:

Беч, 5. маја 97.

Драги Мишићу,

Врло се чудим — употребљавам најблажи израз! — засуканој сентименталности и извртању очију у пошљедњем Твом писму. Торочеш као Русовљева Јулија, али ја немам ни најмање воље да будем Сен Пре.

Свиђа Ти се мај? Па лијепо! Мени је прољеће досадно као све, што се често опетује. Уживам само у умјетности. Најслађе сам арајство доживљавао изгубљен у рефлексјама и диму добре цигарете у самотној соби. Твоје је најновије пјесничко узбуђење обична патолошка пошљедица необичног физичког стања, којег треба да се што прије курталишеш. То је узрок декламацијама, које су, признајем, приличне, па их, надам се, нијеси преписала.

Пријетиш ми као Клара Милићева, коју знаш из Мишкатовићева пријевода. Па лијепо! Само што сам одвише позитиван, те немам воље да будем Аратов — ако се не варам у имену трансцеденталног шваљера.

Ако примиш мој паметан савјет, јави ми, да Ти пошљем рецепте, а ако не — што ми не би било најмилије, — откажи стрицу и отпутуј у Хрватску. Тамо ћу Ти слати све,

што треба. „За један часак радости хиљаду дана жалости...“ Ево и мени извиру туђи стихови испод пера!

Љубим ти руке за књиге. Лесковаров је роман лијеп. Велик је ефекат у згодном наслову. Да не знам, да је писац учитељ, окладио бих се, да је име Лесковар псеудоним какве невинне, биједне учитељице. „Пропали Двори“ нису писани крвљу, него млијеком. Балски ми се далеко више свиђа. Он је аристократа и има право, јер у хрватској садашњости вриједи највише оно, што оста од прошлости. Код нас још царује Хамлет и Шопенхауер. Загрепчани купују литерарне моде, које се одавна отрцаше на елегантнијим странцима. Шеноа је први и пошљедњи наш романописац. Балски је новелиста. Жене не црта ни из далека тако, као мушкарца. Штета, што га издаје сапа код романа. Геније нашег племена врло је епски и пластичан, али се испољава само у краћој, баладској форми: „Ченгић-Ага“, „Косовка девојка“, „Све ће то народ позлатити“, „Идила старога љета“. „Горски Вијенац“ — јеси ли га простила? — доказује, како је наш геније пун драматичности.

Како ми ни најмање не ласка да будем кроботски или рацки писац, радим њешто на њемачкоме. Шта ћу? У Шокачкој ме не би смјели да печатају, а међу Ркаћима разумио би ме само Љубомир Недић и можда још двојица тројица. Моја ће ствар бити повећа и „il brunire“.

Толико о књигама, када Те већ то толико радује. А сада те још једаред молим, да послушаш онај мој савјет, па да се стрпиш и не падаш

у крајности и моралисање, које ме само једи.

Љуби Ти шапицу
Михајел.

II. и.

Гдје си, за вољу Божију, наша опет тог „Мијата“? Бога ми, прећи ћу у Чивуте или Турке, да Те обрадујем каким Мујом или Мојшелесом!

III.

Тек што се врати кући са поште, ухвати га протезавица као пред грозницом. Тлачи га непојмљив страх. Шарени га осјећаји шибају као вијор шибљику. Да се разбере, оде у кафану „Бетовен“. У ушима осјећа куцање срца, а лијево му тишти. Уста су суха, па узалуд товари стомак водом. Из новина не разабире најобичнијих вијести. Одједаред се нађе пред поштом. Уђе и сјети се, да је јамачно дошао по своје писмо. Стиди се, што мало те не удари пред Љубицом у патриотске жице. Два, три пута прође салоном, дршћући у кољенима, али нема јунаштва, да наговори чиновника, којему преда писмо.

Успињући се у стан у „Алзерштрасе“, сваки час застајкује, да одане: плаши се, да се под њиме не сруше степенице и да нема можда лупање срца. У соби не може дуго да нађе жигица, а како је и незналице сујеверан, забунује се још више. Када мјесто десне — као обично — свуче прије лијеву ципелу, будне чисто очајан. Напољу дуваше бјелојужина, па за часак заромињало. Фијук га вјетра моријаше као урнебесно завијање одурнијех мачака, а свака се капљица кише претворила за њ у досадну коњску муху, сваки га је куцај на прозору боцнуо у живац као чиода.

* Тако се зове слагање боја на злато.

Преко два сата лежао на дивану сломљен, заронио у растрзане, мучне мисли, немајући снаге да се макне.

Из свјесног сањарења га тргне домаћица, госпођа Марићка, врло „консервирана“ и љубазна удовица граничарског капетана.

— Изволите ли вечерати?

— Пха, — могу.

Тек пошто изједе први бифтек, осјети силну глад. Иза четвртога и четврте боце пљазњског пива намигиваше сумљиво газдарица старој слушкињи. А Милиновићу мило, што има киклопски апетит.

Врати се у своју собу и запали миришљаву цигарету. Умири га обилата вечера. Замало те не оде да потјера мало кера, да би још свјежије живахнули учмали нерви. До пола се ноћи забављао читањем Парауелзуса и неког латинског сочињенија „О Демократској Зарази“. Проучаваше већ одавна алхимију, астрологију, кабалистику и мистичизам. Врло га занимаху Саломонови Кључићи, Пневматичко богословље, Велики Гримоар папе Хонорија, Зо-раостров Телескоп или Кључ за велику магијску кабалу. Дугачке зимске ноћи пробдијеваше над књигама о Фаусту, о његову фамулусу, о пану Твардовском, о нашем Грабанцијашу о игуману Тритхајму и гутајући фантазије Јос. Ант. Херпентила, Новијех Платоника, св. Бонавентуре, Бемеа и генијалног Сведенборга. Диринчио је као каки швапски привата доценат, па ипак бијаше лијен; радио је без циља.

Тек што леже, пробуди га из полусна неко врдање... Зашушкало на столу и стало грицкати хартије.

— Миш, Бог га убио! — викну Милиновић и стаде штапом млатити испод покућста. Сасвијем се расанио. И сатрвен дохвати свој дневник:

...Данас ме самоћа тиштила више него икада. Болестан сам. Булазим. Цио ме дан ломљаше грозно сумњање и дубок, тајанствен страх, — свакако због те гуске Љубице, која ме узнемирује непромишљеним писмима. Али није можно, да ме мучи та багатела! Или зар немам снаге, да будем и у пракси оно, што сам свом снагом освједочења: консеквентан и хладан егоиста? Зар да се глупи словенски алтрујизам у мени растићи на штету здраве логике? Болестан сам! Ов'час ме уплашио као балавца миш, јер помислих не-свјесном асоцијацијом на гувернанту. Да се није већ сада потенчила? Којешта! Тек жалостан је факат, да моја најновија нервозност није обична. *Si timor atque molestia longo tempore perseverant, melancholiam significant* — вели већ древни Хипократ. Осим туге море ме још т. з. *Zwangsvorstellungen*. Патим и од врсти агародобије. Утисци су абнормални, нестаје срећеност мисли, воља се диранжира: то је права правцата манија! Пред вече ми на дивану кло-нуше руке и ноге: каталепсија! Најновија згода са мишем мириши на истерију, ипохондрију и *delirium persecutionis*. Све ће то бити пошљедице неуредних студија, самотних гријехова у конвикту и оног страшног пада са мердевина, од којег мало те не добих запаљење мозга и не одапех у деветој години. Треба се припазити! Моја је болест у главном — ако ме памћење не издаје — *melancholia attonita sive stupida* у првом степену. Врло је раширена. Да, наши су дани болесни и трули: доба рђаве музике и литературе. Све се више и више губи осјећање здравља и праве, пластичне умјетности. Имамо Ротшилда, а немамо Медићиса. Беклин, највећи умјетник вијека по-

слије Гетеа и Бетовена, ишчезава пред Золином берберском популарношћу. Бадава: природне науке нијесу вјечна и млада природа! Ко плива, лови и јаши има бољи желуцац од нас, који бубамо на памет физијологију. Fin de siècle?! Смијешно! Ми ћемо нараштају од год.: 5000 изгледати, као нама што изгледају дјеца што се сиграју дједа и баке...

Пошто опет легне, не може дуго уснути. У соби над њиме бџт ногу... Мир... Хркање... Зашкрипило зубима... Женски вапај! Милиновићем прођу срси... Тежак уздисај: — спавала је, сањала је сиротица у трећем спрату! — И у Милиновићеву мозгу прокуљаше и закухаше вреле мисли као пара у лонцу... Киша престаде. Тишина. Собом сину трак од мјесечине. Милиновићу одлануло. Стао тонати у сан, кад ли га трже шушкарање — најприје испод кревета, па у сламњачи. Удари свом снагом шаком под кревет, па огули на некаком ћошку прсте на зглобовима. Побјесни и бубне под кревет с орманчета букару, чашу и свијећњак. Миш прогребе преко патоса и стане као за инат бјесомучно играти на мјесечини према прозору, лупкајући црним тијелцем по зиду. Милиновић рикне, устане и зајуриша под пенџер чашом, мастилом, књигом, леђеном и огромном лампом.

— Шта је, за име Божје?! — дотрчи задухана домаћица са свијећом.

Милиновић се престрави, да га не држи можда лудим, па се гласно насмије.

— Хтједох Вас, милостива госпођо, једаред видјети у ноћној тоалети и успјело ми је. Одиста: дивно Вам пристаје. Па те јабучасте ручице, па те лијепе груди под чипкама!

Још никада не бијасте тако феш, тако шик!

— Ви сте данас „злочести“!

Насмије се, порумени све по врату и хтједе да сједне, али Милиновић јој окрене леђа и стане брутално навлачити чарапе.

— Зора већ руди, разведрило се, а ја ћу мало до Пратера.

Она оде као да је посу леденом водом.

Пошто се Милиновић обуче, једвице се дотетура до првог бољег хџтела да спава. У ушима му гуди и цилече, од свјетлости га боле очи и хвата мука и несвјетица.

IV.

Врати се кући тек пред вече. Нађе телеграм из Араберга. Преко четврт се сата накањиваше да га отвори. Руке му све више дрхтаху, а очи гораху, што даље читаше:

„Јутрос нађосмо г-ђу Коларићку, „Миша“, мртву у базену домаћег купалишта. Биједница расјекла у води мојом бритвом жиле на рукама. Узрок непознат. На пошти кажу, да је примила писмо из Беча од некога, ко јој чешће пише poste-restante: свакако муж. Но не нађосмо ништа: спалила. Сјутра погреб. Јави одмах, долазиш ли. Дођи свакако! У мојој кући да се тако што деси! Јелица се боји. Све ћу продати.

Стриц Пера“.

Милиновићу бијаше, као да га неки јакота ошинуо окованом левчом по потиљку. Хтио је да се превари и заплаче, али не узможе, јер је то хтио. Тонуо је немоћно у бездно очајности. Дакле слутња, која га сапињаше тако дуго, претворила се одиста у јаву, мрачну и страховиту! И заборави на све, па и на одговор стрицу. Заглибио се у се и постао

отужан самоме себи. Бијаше му, као да прогута нешто гадно и смртоносно: миша. А миш се ужљебио у утроби: сад ће се прогристи кроз пријева и уштинуту га за срце!...

Тек доцкан опази, да је у соби мрак као у рогу, па се одвула као пјан, штрецајући од страха при сваком кораку. На пољу и опет падњава. Милиновић табачи и лута пустијем улицама и прокисне до костију. То га разблажује и умирује.

Око једанаест свраћа у гостионицу Фронерова хџела. Наручи вечеру и жваће као хијена, задивљујући апетитом конобаре и самог себе. Код боце се рајнскога већ разузурио. Обузимаше га одушевљена сатирска радост.

Оде у Ронахеров варијете и ангажује двије најљепше даме. Проспу се коњаци, малага и шампањац. Момче се тако ражцилитало, да не може више сједјети. Узме, своје нове знанице под мишке, па хајд' у каруце и заповједи фијакеру, да тјера што брже може у хџел Метрополу. Годи му ваздух и јурњава. Када га даме чврсто заплетоше рукама, спопаде га дубока одвратност, а од парфена му се смучи. Викне кочијаша, баци зачуђеним дјевојчурама буђелар и одјури као да бјежи од самога себе.

У некој самотној улици запјева инстинктивно из свег гласа — можда други, трећи пут у животу:

„Чупава, гарава, отварај ми врата“ —

Дошавши кући, бијаше уморан и чисто задовољан. Помисливши у кревету на покојницу, бијаше му мило, што га то ни најмање не узнемирује. У полусну чује познато че-пркање, али и то као да га не мучи као прије...

... Миш је под орманом за књиге. Тврди зубићи грицкају све јаче, све јаче... Страховито: та то већ праска

и трешти као на мељави! Одједаред глух тајац, као у подземној бутурници... Ха, ено га сада поред прозора. Скакуће на мјесечини, удара главом о дувар и шкрипи у такту игластијем зубићима: цвр-цвр-цвр.

... И: цвр-цвр-цвр-! закипи по зеленом хатару небеском жагор мишији као цвркут ластавица. Области? Не. То су голе, црне и наборане мишје репине, па змијски звижде и сикћу ноћнијем зраком. Звијезде? Не. То се ужагрише зеленкасто и крваво пакосне мишије очице. Мјесец? Не... Ај, то је гувернанта из Араберга! Не, није: то је грдан пацов са жутим лицем и посијеђелом косом госпође Љубице. Милиновић да се сакрије под јорган, али она му се смијешу блиједим смијешком, рони златносребрне сузе и збори кабалистичке ријечи!

— — Орифијел, Офијел, Јофијел, Самајел, Асрајел, Аратрон, Бетор, Фалег, Ох, Фагит, Мишкец, Мишко, Мијат, Михајло, Мишел — —

... А глас сребрно бруји сионим ајиром као звоно древне катедрале...

... И опет зашкрипи милијун грознијех коштица, зазвижди милијун репова — и паде мртав мир и слијеп мрак...

... Кроз мртву се тишину чује како нешто пуза зидом са дворишта. Синусе и опет звијезде и мјесец, а на прозор чучну — миш. Њушка шапице. Цвили гласом — као у мачета или новорођенчета. Сада се хипну на патос и поиграва на мјесечини према кревету. И зајецаше и зашкринуше даске — пречаге под гвозденим зубићем... Сада се рије и пробија кроз сламњачу. Алај пече то врдање угријане жиле, алај жеже распаљено срце и болан мозак! Милиновић да се дигне, да дрекне, али

— никако: он је велика рана, коју растрзају адске боли.

— Дакле то је смрт! То није кревет, него одар! Дакле иза живота има још нешто: вјечна и нијема непомичност, вјечна и паклена очајност! Гдје си, тихо и блажено Ништа! —

... И осјети на леђима влажну, пљесниву мишју длаку. Страва без дна, огавност без граница!... Звјерка се шуља преко слабина и пентра преко ребара... Јаох, како голицају хладне шапице!... Сада стаде на грудном крсту, па њушка и њушка, као да цјелива цјеловом леденијем. Пипка и цјелива, цјелива и пипка, па све према срцу, према срцу... Изнебуха зацвили, зацвили, панцице се загребу у кожу и кост, хладне ножице потону до лаката у топло месо и врелу крв, а челичан се зуб задре и пробије вампирски кроз ребра и плућа према срцу, према срцу... Јаох! Сад! И прште срце као мекан мјехур. Залопти крвца, пропишти до стропа и стане капати и капати на уморно чело и блиједо лице као рујне и вруће сузе.

— Јаох — Мишу — Љубице! — залелече Милиновић и — ђипи. Осјетивши миша на патосу, похрли у грдној тјескоби, стаде на прозор, па да се сможди на калдрму и —

— расани се.

Запали свијећу и уздахне као никада доселе. Опипа било: крв бјесни као у врућици. Вирне у огледало и запрепасти се. Лице му дошло к'о иловача. На челу се преко нове борице намрежио хладан зној. На сљепочицама — неколико бијелих длачица!

И Милиновић се здвојно лупи по челу.

— До сто врагова с тим будалаштинама! Још ноћас мијењам стан! — охрабри се полугласно, попије

у коњаку антипирина, поспе главу, врат и леђа свјежом водом и стане вјежбати мишичaste руке тешким гвозденим штапом. Обуче се, па преда се дневник:

... И опет прође грдна криза. Прије десет сам минута страховито халуцинирао. Сједох да се пишући аналишем, јер је то моментално најбољи лијек. Дјеца, када плачу, умирују се пред огледалом. И ја сам као кукавно дерле. Срамота!

Ако не бијох опет вечерас савршена луда, нећу бити никада. При читању телеграма обољеше ми јамачно периферијски нерви. Имао сам јако лупање срца. Вечерашње пијанчење и баздаликање бијаше класична манијакална ексалтација. Ово аналисање самог себе није можда ништа друго, него графоманија. Све су то јасни знаци чисте *dementiae paralyticae*. Одмах дакле у љекарну по *morphium* или *digitallm spirituosam*.

А мој егоизам? Није болест, премда имађаше сличних симптома *cum dementia senili*. А ако постоји неки *moral insanity*? Онда је код човјека нормална само абнормалност. Случај са Ничеом, који је недирајући морал додуше кићено бесједио, али ништа ново рекао, не доказује ништа, јер не само да нема сталних закона о моралу, него морал *de facto* ни не постоји. Зашто није полудио Цезар Борџија, Људевит XI., Ричард III. — уопће већина великих политичара и аристократа? Ако је егоизам морално лудило, онда је луда господска, образована класа, па и онај, ко је пронашао ту четвртодимензијалну болест.

И опет ме обузима нека језа. Шта је то? Да се не јавља атавистички т. з. савјест? Зашто? Нисам „крив“. Никада јој не казах, да ју љубим, а Миш ме ни не питаше.

Ако ћу право, она је мене завела. Њен ми пљоснат нос, покварени зуби и жацаво око врло досађиваше. Спан-ђасмо се, јер бијаше иначе несносно у пустом јесењем Винервалду. Сви-ђаше ми се само њен ситан и живуљаст стас, рашта ју и назвах по некој францеској драми Мишем. Да не би цабе патила, свјетовах ју као сваки модеран натуралиста или лијечник, али нисам је нагонио. Ergo: нисам „крив“! Па ко ће знати због чега се скончала! Можда због свог пијаног мужа. Можда из егојизма, јер се као чедо имућне куће навикла на раскош и слободу. Да сам сиромаш, исто бих учинио. Штета! Била је и добра и паметна! Сјећам се на ријечи из сонета Ловре Медићиса: „Разум јој бијаше мужеван, па тек није била каћиперка. Бијаше сасвим слободна од опћените женске погрјешке: да силом све разумије и про-суђује.“

Ух, алај ми се и опет срце болно заколебало! Да се иде — —

Испод ормана и опет забрба. Милиновић плане. Клиси, набије револвер и стане бијесно звјерати околу.

Тајац...

Одједаред се нешто досјети, на-смије се пакосно и пробунца:

— Милостива госпођо, ви ми дакле оглашујете рат као пудалина?! Жалим, што вас не могу живе ухватити, јер бих вам усијаним скалпелом испалио очи, ишчупао репић и ба-цио Вас на сокак. Али и то неће бити рђаво, ха-ха-ха!

И свеже узицу за ороз револверски, запне га њоме и обавије цио револвер тако, да ће кокот одапети а куршум експлодирати тек што попусти узица. Замку метне опрезно на орман међу двије књижурине, а да би се осветио аветињском мишу, намаже добро са сланином мјесто,

гдје се узица савија око цијевног ждријела. Неће миш ни прогутати масан залобај, а разлијеће га тана.

Милиновић легне, угаси свијећу и стане чајати, чајати. Центи к'о лист од јасике. Уста му се залије-пише, тако су суха. Пред очима пламсају жути и пурпурни конобари. Дах је буран — не као у ловца на мети, него као у злотвора над жр-твом, која му се примакнула на пушкомет...

Ноћ већ стала блијеђети, врапци по крову стали чеврљати, а миш чепрка и чепрка испод ормана. На Милиновићу се већ запалиле гаће и кошуља од претешког чекања, а врео зној их гаси. Опсује нешто бећарски и устане. Запали цигарету, обуче горњи капут и зловољно настави у дневнику:

... Моје су халуцинације јамачно пошљедице самоће и читања, из ко-јега се развила екземплярна folie raisonnante. Нећу у напредак више да пишем, а читаћу само Раблеса, Хораца, Бокачија и наше народне пјесме, да опоравим том сочном хра-ном ослабјелу фантазију. Наћи ћу друга, па ма био од најдосадније сорте, т. ј. Хрват или Србин. Још боље да дигнем из Беча или Пеште каку лијепу сиротицу, која би ме хтјела пратити у Приморје. Путујем сјутра. Оматорих, а не уредих жи-вота по здравој епикурејској Монте-њевој методи — Шта ме се, до ђавола, тиче цио свијет! Човјек је стока, која само за то има разум, да завиди стоци. Ако има „гријеха“, онда је слушче, које за туђе куље дави бијеле голубиће, сто пута „грје-шније“ од силника, који вуче на свјетску касапницу за свој ђеф ми-лијуне кретена, од којих би се сваки морао и могао бранити. Већина је људи непријатељ самоме себи —

одатле све зло. За мене постоје одселе само они, који ми требају. Обмане — —

И опет га збуни шушкарање. Погледа и задршће као вода прије олујине... Хтједе да крикне. Издаде га глас, а печалан се уздах окамени у засталијем плућима. Миш већ алапљиво глоцка узицу на цијевном ждријелу, које Милиновић у оној забуни и писању сасвијем сметну с ума, те зјапи управо на њега. Осјећа, како му расте кика и самртнички зној како ниче кроз чеону кожу.

Све то трајаше, што би сте тринули оком, а њему се учинило дуже од васцијелог живота.

Разабравши се некако, скупи снагу очајнијем напором и гурне тешки сто, да би престравио малу неман. И у трену, када се наже, да падајући избјегне хитцу и залелече утопљенички, прасне добар енглески револвер, разнесе миша и — просвира мозак Михајла Милиновића.

*

Свијет мишљаше, е се уби из непознатог разлога, а стриц — због Љубице Коларићке. Са њом га и сахрани на самотном арабершком гробљу поред своје жене.

Иза покојника остаде занимљив дневник и нацрт драмског спјева на њемачкоме.

ИЛИЈА

прича из Босне

— Младен Смиљанић —

Бијаше недеља. Цијели се боговјетни дан говорило само о томе, како је умро Безбожник. Говорило се и како ће га сахранити. Празник, па људи, а нарочито жене, беспослени, па чиме да прекрате вријеме, него о безбожнику и о његову животу. Први је дознао за ову новост Божо, назван „Першун,“ послужитељ црквени и то као службен човек. А по што се смрт једнога безбожника не сматра никаковом службеном тајном, то се он видио у праву, да ту сензациону вијест повјери и другима. Тако се за кратко вријеме, управо муњевитом брзином, разнио глас: умро Безбожник.

По чаршији бруји о Безбожнику. У сваком се скоро дућану види чопорак трговаца, гдје сједе на омаленим сточићима, прекрстили ногу

преко ноге, пуше и причају о покојноме

Који су опет у послу, ни они не мирују. Један мјери литру каве и шећера, други по оке соли, трећи аршин платна, а сваки прича, својој муштерији читаву историју о томе Безбожнику.

Послије подне наставиле то причање о Безбожнику жене. Причање код њих ишло је на дуго и на широко.

Но протоколском краткоћом могло би се свести на оволико:

Звао се Илија Ранковић. Старчић омалена раста, жилав и кочоперан, пун и сабијен. Поникао у доба, када је младост умјела да сачува здравље. Знао је да одржи животну свјежину и да се не савије под бременом година. Ко би га видио, рекао

би да је само четрдесет пута видио како се земља кити листом и цвијетом. Кољена му не клецнула, кичма се не савила, а живот не упио у се оне млитавости и тромости данашњих обични стараца. Његов је покрет био пун живота, а изгледало је да је та живахност била непресушно врело у његову тјелесном саставу. Једини знак по ком си могао да судиш дуги низ година, бијаше његова као вуна бијела коса, која се у сребрнастом пламену извијала испод широког црвеног феса.

Био је јединац у оца. Послије његове смрти остао је самац као поткресан пањ на ледини. Када је касније забраздио у севдах и оженио се Дашом, ни тада га не поштеди зла судбина. Опет остаде самац. — Али не! За Дашом је плакало заједно с њиме још двоје нејачади. Он не промијени више тога осамљеничкога живота макар што су га многи наговорили, да се ради дјеце ожени. Оста при своме, и ако се не би могло рећи која му наша виђенија кућа не би отворила врата само да је закуцао.

— Кад ми нема Даше, хоћу ја својој дјечи да будем и отац и мајка, — одговарао је он проводацијама. И не ожени се.

Таворио је са својом дјечицом. Миловао их је и карао, лијегао и будио, свлачио и облачио, умивао и преодијевао, све то самцит. Играо се с њима као безазлено дијете и поучавао их као строг учитељ. Све милоште, које крије родитељско срце у себи, излијевао је он над њима, те му се из њежна цвијетка Јована разви зоран и кршан младић, а из питоме голубице Савке лијепа и дивна дјевојка.

* * *

Једно послије подне — по свој прилици некако пред Ђурђев-дан —

засјео Илија у своме дућану. Мило прољеће растјерало зимску студен и обукло све у цвијеће. По лицу те умива мирисни прољетни ваздух, што се разлијева из башта и шљивика. Сунце се баш клонуло западу. Чаршијска се врева слегла па обладао свечани мир. Трговци затвараху дрвене ћепенке и гвоздена магазна врата.

Код Илије се састала двојица наших виђенијих трговаца, газда Симо и Јефтан. Пустили се поред кафе и дувана у дубок разговор. Говор је о шљивама које се бјеху разбехарале, и ријеч је о шићари што бјеше у изгледу. Разговор је текао доста живо, јер се Илија и газда Симо не моглоше никако да сложе са Јефтаном, који је, по своме рачуну и свом трговачком инстинкту заступао мишљење да не ће бити понајбоље сушити шљиву, по што ће је бити „као блата“, но ће се боље исплатити ако је сву баце у ракију.

Васо, Илијин момак, засио у крају дућана, па премеће неки стари тефтер, не обраћајући пажњу на разговор. Журио се да још за вида сврши свој посао. Вечерас се враћао млади његов газда Јован са села, а сјутра опет рано одлази у друго село, да искамчи од сељака коју пару у име старе вересије. А у оном је старом тефтеру била побилежена сва вересија газда — Илијина од старог земана.

Васо се поклопио по тефтеру; она тројица једнако разговарала о шљивама. Док у дућан упаде неко момче.

— Ено ти Јована довезоше кући... — рече тешко дишући од умора. Илија скочи; застаде за часак нијем и укочен пун најстраховитијих слутња. Очи несвјесно уприје у момче а рукама се ухвати за главу. 3

— Не говори, замукнуо, кличе на момче.

— Мртвог... додаде момче и у неколико испрекиданих ријечи објасни шта бјеше.

Несретни отац бјеше изван себе. Несвјесно је бленуо час у дијете, час у своје пријатеље који бјеху пренеражени.

— Веле, да га је искасапио онај Омер Салканов тамо негдје око Лутфина хана, свршава момче. Васо заплака и зајеца као малено дијете. Симо се и Јефтан ужаснуше кад чуше ове потоње ријечи, које испунише њихову слутњу. Илија јекну и из дубине му се груди оте јаук: Јоване, сине! па натуче фес боље на главу и клисну као помаман из дућана. Трком се скоро упути кући.

Пред Илијином кућом стајаху сељачка воловска кола. Волови стоје мирно под јармом, само што мичу вилицама преживајући онако исто спокојно као да су довукли у варош двије три вреће жита или неколико облик цјепаница, а не мртва човјека. У колима је било прострто мало сијена, на којем од сунчаних зрака одсијевају црвене мрље усирене крви.

Илија муну покрај кола у авлију. Из куће се чула вриска Савкина и плач жена, које су се из комшилука стрчале. Илија упаде као махнит међу њих, паде по мртвом сину.

Међу тијем стигоше газда Симо и Јефтан. Они дознадоше како се тај несрећни случај десио. Кад се Јован враћао са села, гдје је купио вересију, сусрео се код Лутфина хана са пијаним Омером Салкановим, познатом убијцом. Од Омера није могао нико на миру да остане, ето такав бијаше крвник. Дохватио би се, валах, и божје чизме, нарочито кад ја при пићу. А ни Јован, Илијина крв, не бијаше млакоња да ошуги

на сваку. Тако се њих двојица сусрела, па дошло и до густа. Омер се, по обичају, ватио одмах ножа и омастио ледину Јовановом крвљу. Дохватио га једном под лијеву сису, други пут у затиљак, и трећи пут под грло.

Илија се није мицао са мртва сина. Кад Савка врисне он само јекне и закупи љубити ледено лице синовљево.

Но над гробом младићевим, не доживи ни труна освете: његов крвник бјеше нестао.

Али усуд као да не хтједе да се то само на томе сврши. Не прође пуно времена а освану свети Пантелија, нарочити празник у нашој варошици. Тога дана слави наша црква. Свијета од свуда као на какво завјетно мјесто. Небројна кола и коњи око цркве, а око њих све врије. Вашар!

И Илија подранио са својом кћерком Савком к цркви, припалио неколико свијећа па тихо шапуће. Савка стала у женској цркви са својом јараницом Милком Јефтановом међу жене, па се и она крсти и побожно моли богу.

А дивна је била Савка. Кад јој погледаш оне једре образе, што се румене као небо кад га оспе зорина румѐн, па лабудов врат, што се бијели као крин у пољани, па пунане груди и витки стас, живе црне очи и угасите плетенице, што су се спустиле испод кићена фесића низ плећа, рекао би да су је три мајке његовале и одгајале а не самохрани отац. Ко је видио покојног Јована, кад стане уз овај убави цвијет, тај се морао дивити срећи Илијиној и завидјети му.

Међу оном силном множином свијета у цркви одсијевало је побожним неким изразом њезино чедно и њежно

лице исто онако, као што је одсијевао лик Богомајчин између осталијех икона на високом иконостасу.

Биће некако око половине свете литургије, кад је Савки почело бивати несносно од оне велике запаре у цркви. У лице јој стало ударати неко блједило и разгонити ону румѐн, што се као два облачка сакупљала на њезиним јагодицама, те се поче ослањати на своју другарицу. Замоли је да изиђу на поље, да се надише мало чиста ваздуха. Пријатељица је слуша, те се обје лагано прогураше до врата и испадеше у црквену авлију. Чист ваздух омилова својим благим задахом знојаво чело Савкино и поврати јој пријашњу свјежину и живахност.

Оне тако шетале и разговарале о којечему а око њих се играла несташна дјечица. Гањала се по широкој авлији и провлачила испод кола, смијала се и кикотала. Управо наишла Савка са Милком покрај кола, за која су била свезана два гојна мркова, а једно се враголанче вриштећи подвуче под кола, да побјегне од свог прогонитеља. Онај се десни мрков уплахири, ритну се и згоди Савку управо у прса. Лијепо дјевојче паде на земљу и не јакнувши, а млаз јој крви рикну на нос и на уста. Милка врисну и са ужасом устукну од своје пријатељице. Свијет се згрну и пореда у коло око Савке, а они, што су били задњи, стадоше се на прсте подизати, да виде како она бесвјесна лежи на земљи.

Кроз ту гомилу гурао се само један човјечуљак гологлав, разбарушене просиједе косе, који бјеше истрчао из цркве. Он звјераше разрогаченим очима десно и лијево.

Свијет, који је њу окружавао учини му пута а он се с јауком баци

покрај ње на кољена. Затим је поче звати најмилијим именима, трзати за руку и осипати пољупцима. Али се она не макну. Укоченим и улеђеним очима стаде за тијем звјерати по окупљеној свјетини. Трже велики златни ланац, који му је око врата висио, и баци га међу скуп свијета. Ни сам није знао ради чега то уради. Изгледао је као да даје награду ономе, који би му пробудио кћер.

Но скуп стајаше окамењен.

Илија јакну и паде на ново по мртвом дјетету свом. Кроз главу му суну хиљада мисли и хиљада успомена. Сјети се кобне смрти Јованове, и бол му се удвостручи. Таком грозном смрћу да умиру оба двоје! Шта је богу згријешио да га ставља на такво тешко искушење? Сјети се дугих и брижних ноћи, које је пробдио над главом своје дјеце. Сјети се својих патња за њих. И оној гомили око њега хваташе се ледена кора око срца. И она као да премишљаше: Је ли то воља божја? За што баш њега да тако страшно покара он, коме се непрестано утицао под заштитом, коме се вазда тако скрушено молио да му одржи сву наду и весеље, милу дјечицу његову, на животу? Или ваљда те молитве његове нијесу биле доста топле, а нарочито оне, које је слао за своју Савку последије кобне смрти Јованове?

Но Илија дуго стајаше не помичан. Изгледаше као да ништа не осјећа, ништа не мисли. Но наједном јакну и исправи се на кољена. На лицу му бијаше оцртано очајање, силна туга и бескрајни бол.

Скуп свијета блену у њ.

Он само што скуп песнице и подиже их заједно са укоченим погледом према плаветној висини небеској. Затресе их грчевито и изрече нешто страховито. Скуп се свијета

згрози, згнуша. Такве ријечи не чу нико и никад. Густа гомила нагло се размаче и крстећи се поче да се крадом удаљава од тога мјеста и тражити близину цркве. Свак осјети неку страшну бојазан да ће разјарено небо пустити казну, на оне ужасне ријечи старца.

Илија остаде сам са својом мртвом кћерком. Четворица људи донесоше носила и однесоше је кући, а тужни се отац клонулом снагом једва мицао за њима.

*

Од тог дана његово име поминало се с презрењем. Побожни људи обилазили су улице да не срету с њим. Мајке су плашиле своју дјецу његовим именом.

У његову кућу не залазаше нико.

А кад је Божо, назван „Першун“, познати црквењак излазио уза степеннице црквеног торња, да огласи смрт несретника дрхтао је од једне помисли. Сјећао се ријечи некога странца, који га увјераваше пред црквом: да много већих безбожника има у нашој чаршији, много већих зликоваца који нијесу презрени а то заслужују; да има много црњих грешника, који су поштовани, којима се скида капа и љуби рука и да онаким несретницима, као Илија, прашта Бог.

Од те помисли ледио се црквени послужитељ Божа, назван „Першун“ и једва је чекао да дође у звонару. Он се с неким дубоким страхом прекрсти и прихвати за конопац.

А звона одјекнуше дубоким и муклим гласом кроз вечерњи сутон.

ЂЕРЗЕЛЕЗ—АЛИЈА

— Миленко М. Вукићевић —

Ђерзелез-Алија је јунак оне врсте како познаје српска историја и традиција Краљевића Марка. Он је јунак наше браће Мухамедоваца. То је јунак над јунацима у коме су наша браћа Мухамедовци оличили нашу расу и њено витештво, као што се то оличило и у Краљевићу Марку, само с том разликом, што ми данас тачно историјски знамо ко је Краљевић Марко, ког је рода и кољена, гдје му је завичај, кад је живио и кад је завршио свој живот, а за Ђерзелез-Алију не знамо. Он је предмет наше народне појезије како међу Православним, тако и међу Мухамедовцима. Он је оне среће, које и многи српски јунаци, што их је народ у својој пјесми овјековјечио, а не зна им се тачно ни мјесто рођења, ни вријеме рада, ни породица. Народ му је сачувао име, опје-

вао му дјела и предао у дивној пјесничкој одјећи народу у аманет. Заодјенуо га својом бујном маштом те Ђерзелез изгледа више личност митска, но стварна, која је постојала, дјелала и дјела своја оставила у наруч потомству. Мало је личности било историјских било пјесничких, које је народ удостојио толике пажње и почасти, као што је Краљевић Марко и Ђерзелез-Алија.

Мени је намјера да истакнем и изнесем све оно што сам могао које гдје наћи о овом чувеном јунаку наше браће Мухамедоваца. Али тим никако не мислим да ћу све покупити и исцрпсти, шта се има рећи о њему. Чиним само један покушај, да бих саставио приближну слику овог народног јунака и истакао га међу осталима. Овај посао у толико је тежи, што се подаци, које имамо о овом јунаку осла-

њају већим дијелом на народно предање било у пјесми било у приповиједи.

I.

Најприје да изнесем оно што народ приповиједа и пјева о Ђерзелез-Алији, па тек послије да у томе потражимо историјски основ.

1. *Шта вели предање о рођењу Ђерзелез-Алије.* — Код чудног и великог јунака и рођење је чудновато. До сад само ми једна пјесма позната, која говори о рођењу и постанку овога јунака. Она се налази у збирци С. Милутиновића под именом „Откуда је Ђерзелез?“ (пјесма 149. страна 269. издање од 1837.) У тој пјесми прича се како је затекао снијег два српска хајдука, браћу *Старину Новака* и *Дели-Радивоја* у пећини, у студеној стијени, а немају за трошак блага, па се најпослије договоре, да Новак преодјене Радивоја и да га води у Сарајево и да га прода, не би ли како преварио Турке и дошао до блага. Новак преодјене Радивоја, одведе у Сарајево на трг:

Добра му се муштерија нађе,
Турска млада Ирама ђевојка,
За њег' дава два товара блага.
Враг донесе булу удовицу,
Те ђевојку благом надметнула,
За њег' дава три товара блага,
И сувише три коња витеза
На чему ће благо поћерати . . .

И тако Новак прода Радивоја овој були удовици у Сарајево. Она га одвела кући и послије прве ноћи, Раде се, изговором да ће у лов у планину, украде, умакне и остави булу удовицу. Од ове буле удовице и Дели Радивоја родио се *Ђерзелез-Алија*. Пјесма вели:

Али була чедо породила,
Лудо чедо него мушка глава,
Лијепо му име изабрала
По имену Ђерзелез-Алија . . .

Тако вели ова народна пјесма коју је Милутиновић забиљежио од Петра Мркаића из Петровића, да је Ђерзелез-Алија син Дели-Радивоја а синовац Старине Новака. У Сарајево је Ђерзелез одрастао,

ту је показао и прво јунаштво, па онда у гори Романији када је ухватио и оца и Новака и Новаковић Грују, повезао их и повео у Сарајево. Па кад су били више Сарајева:

Завикао Новак из теркија:
„Богом брате, незнана делија!
„Кажи ми се ко си и оклен си?
„Кога ли си рода јуначкога?
„Којом ли ћеш уморит нас муком?“
Ал' му вели Ђерзелез-Алија:
Да л', Новаче, не познаваш мене?
Ја нијесам незнана делија,
Него главом Ђерзелез-Алија,
Бабо ми је Бане Радивоје,
А мој стриче Старина Новаче,
Мој рођаче дијете Грујица;
Знаш ли, бабо, јеси л' запамтио?
Кад те моја мајка куповала
У телала на сред Сарајева,
За те дала три товара блага
И сувише три коња витеза,
Одвела те своме бјелу двору,
Ш њом си једну нојцу преноћио,
А сјутра-дан мајку м' оставио
Утекао у гору зелену — —

За тим их је одвео у Сарајево и показао Турцима:

„Сад виђите Сарајлије младе!
„Је л' Алија курвин копиљане?
„Ев' ми баба Дели-Радивоја
„Ево брата нејака Грујице . . .“

Из овога излази, како пјесма каже, да је родно мјесто Ђерзелез-Алије град *Сарајево*. У осталом, и у Сарајеву се прича да је Ђерзелез-Алија из Сарајева. У својој првој збирци пјесама (Сарајево 1888.) *Коста Херман* у додатку к пјесми IV. (стр. 578.) наводи причање о Ђерзелез-Алији. Он вели:

„У вријеме, када Гази Хузрев-бег бијаше у Сарајеву валија, био је код њега слуга именом Алија, којег је држао само за товарење коња и за дотјеривање дрва из шуме, што би у кући требало за огријев. Алија је имао мајку и неудату сестру Ајкуну. Оне су стајале у махали Мимар Синан под Шеих-Синановом текијом . . . Мајка и сестра Алијина бијаху сиромашнога стања, тако да од Алијине плате, коју је од Гази Хузрев-бега доби-

вао, нијесу могли живјети, него су оне ткале и плеле те се тиме некако храниле. — Алија је до ушију био ћелав, те кад год би хтио у шуму у дрва, морао би за рана поћи и опет се по мраку вратити, вребајући када дјеце по улицама нема, јер чим би дјеца Алију на улици опазила, заорила би у један глас: „Ђело, ћело!“ Толико се је дјеце бојао, да су га и каменицама тјерали. — Алији је било по прилици 18 година, када је служио у Гази Хузревбега. Алија је био врло вјешт у радњи око товарних коња и што год би требало за огријев дрва за Газина конака, он му је добављао. Газина кућа била је на дно Лугавине улице, гдје је сада шеријатски суд. — Прича се да Алија никад није посјекао стабла сировог дрвета, нити је икад одсјекао младих гранчица . . .“

Према томе, мјесто рођења и становања Ђерзелез-Алије, по предању нашега народа, јесте *Сарајево*. Али има доста мјеста у земљама које Срби насељавају а која се везују за име овога чувенога јунака. Ја ћу овде поменути само два три. Тако у Херцеговини недалеко од Мостара налази се мјесто *Стара Габела*. Ту се налази узвишење, које се зове *Ђерзелез*. Исто тако налази се ту и данас кула са шарамповом за коју народ држи да је била Алијина, и да је по том мјесту стекао име *Ђерзелез*; те се назвао Ђерзелез-Алија. У тој околини била су и његова добра, њиве, ливаде, воденице и друго, а сад је све то у рукама *Жига*. Народ у оној околини мисли да се Ђерзелез Алија родио баш у овом граду — *Старој Габели*. Осим овог мјеста има и других, која се везују за име овога јунака, но њих ћемо ниже, у излагању рада Алијина, споменути оним редом, како се нижу и његова дјела.

Друге народне пјесме стављају Ђерзелез-Алију на друго мјесто. Најближа је горе поменутом предању она пјесма у „Босанској Вили“ за 1888. год. (страна 58—60) под насловом „Ђерзелез-Алија“. И она ставља овог јунака у Сарајево:

Поранио Ђерзелез-Алија,
У Сарајву граду бијеломе;
Тек попио на јутру ракију
И попио кафу шећерлију
На бојали чибук запалио . . .

Исто тако Ђерзелез-Алију ставља у Босну и она пјесма у II. књизи Вуковој под бројем 92. (стр. 577.) „Женидба Змај Деспота Вука“. Змај Деспот Вук испросио преко мора дјевојку у некаква бана од Млетака, па кад се вратио кући добије писмо од дјевојке, која му пише:

„Господару, Змај-Деспоте Вуче!
Ако скоро одеш сабирати,
Господару, кићене сватове,
Купи свата дванаест хиљада
По избору бољег од бољег,
Свакога ћу, Вуче, даривати,
Даривати свиленом кошуљом;
А ђевери доброга јунака,
Ја ли брата, ја ли побратима;
Јера имаш грдна душманина,
Та у Босни Ђерзелез-Алију . . .“

Иста пјесма још тачније наговјешћује мјесто. Кад су били при повратку, дотрчи један од сватова Змај-Деспоту Вуку:

На њему је седамнаест рана,
Носи десну у лијевој руку,
Како дође Змај-Деспоту Вуку,
А он Вуку 'вако проговори:
„Зло ти вино, Змај-Деспоте Вуче!
Зло ти вино, а горе ти било!
Удари ти сила у сватове
Чудна сила Ђерзелез-Алија
Са његових триста Сарајлија . . .“

Дакле, удара Ђерзелез-Алија са својих три стотине Сарајлија, што ће рећи да је и сам *Сарајлија*. Исто тако и у пјесми, која за овом иде под бр. 93. „Порча од Авале и Змајогњени Вук“ у којој се пјева борба између Порче од Авале и Змајогњеног Вука, па кад погибе Порча, Ђерзелез-Алија, који је код Порче био у гостима, и који је затворен у граду гледао борбу између ова два јунака, рече:

„Мили Боже, на свему ти фала!
Кад с' десише затворена врата
На кулама и на капијама,
Више б' Вуче јада учинио.“
Па побјеже своле Сарајеву.

И опет Сарајево, као мјесто становања овога јунака. Али нека се упамти и ово

да се он налазаше код свога побратима, Порче од Авале, на домак града Биограда, на домаку Саве и Дунава.

У збирци народних пјесама Косте Хермана има двије три пјесме, које или пјевају непосредно о Ђерзелез-Алији или га само помињу као јунака, споредно у пјесми, који чини поједина витешка дјела, или уздиже понос свог народа. Тако у првој пјесми (I. књига стр. 3—25). Кад су Босанци отишли у Цариград, цар је посматрао поједине босанске јунаке па кад је дошао ред на Ђерзелез-Алију:

Цар угледа Ђерзелез-Алију,
Вас у срми и чистому злату,
Па је опет царе упитао:
„Ко је оно на коњу дорату?“
„Оно, царе, Ђерзелез-Алија
А Алија од Босне даија!“

Исто тако и у пјесми IV. страна 73. пјева се, да је Ђерзелез из Сарајева. Тамо се пјева како је Вук Јајчанин оплијенио Сарајево, погубио старог Јакуб-пашу и заробио *Ајку*, сестру Ђерзелез-Алије. Међу тим ту се не десио Ђерзелез, јер раније бјеше отишао побратиму Порчи од Авале. И пјесма VIII. на страни 114. налази Ђерзелез-Алију као босанског јунака, овом приликом у Травнику, сједи уз кољено Хаџи-Ћуприлићу.

Све наведене пјесме сматрају Ђерзелез-Алију као Босанца, а понајвише као Сарајлију. Али има доста пјесама, које га чешће налазе у близини Саве и Дунава, или у Подунављу. Тако виђамо га често гдје одлази своме побратиму Порчи од Авале као у горе поменутој пјесми из Вукове збирке. Тако и у оној пјесми из збирке Косте Хермана „Ђерзелез-Алија и Вук Јајчанин“ пјева на једном мјесту (стих 115—125) како пише пашиница (жена Јакуб-паше старог) некаквome Хајдук-Хусеину, своме милоснику, па, поздрављајући га, зове га себи:

„Селам Хусу, а поздравље Вуку.
Кад ви књига шаровита дође,
Подигните силовиту вејску,
Па ви хајте шехер Сарајеву,

Турцима сам вакат ухватила,
У Турке је болест ударила,
Ево паше, хаста на конаку;
Овђе нема Ђерзелез-Алије
Већ отиш'о Шумадији равной...“

Али коме? То се види ниже, из исте пјесме (од стиха 185 па даље). Кад се Алијина сестра видјела на невољи да се мора предати, она напише књигу свом брату Алији, али нема књигonoше:

Док долеће птица под пенцере
Ал то соко, птица Алијина.
Кад виђела птицу на пенцери,
На грло јој књигу објесила,
Па замоли птицу на пенцери,
Да је носи Шумадији равной
На Авалу до Порчине куле.
„Ту ћеш наћи мог брата Алију...“

Осим ових пјесама у збирци *С. Милутиновића* на страни 268. под бр. 148. налази се једна пјесма под именом „Ђерзелез“ у којој се пјева како је лов ловио Бановић Секула поред Саве а крајем Дунава а како је ловећи чуо из магле која је пала над околину густа као облачина гдје некакав добар јунак виче:

„Није л' мајка родила јунака,
Да он мени до Дунава дође,
Да ми русу посијече главу,
Јер сам јунак остарио љуто,
И мени је живот омразио,
Ко учини то велико добро,
Код мене ће шићар шићарити,
Добра коња и боље оружје.“

Секула чује вику невољна јунака, дочека док се магла не дигне и дође до Дунава. Кад тамо:

Он наводи невољна јунака
На обали те воде Дунава.
Бојно копље у земљу побио,
И за копље коња привезао
Добра коња него уковита.
Турчин јунак, тер је и клањао,
Секулу се по лош учинио,
На њега је ђога нагонио,
Те му добра коња дохватио,
С њим одлази уз воду Дунаво,
Турчин њему не био мукает
Док свршио намаз по закону.
Кад свршио намаз по закону
Поче ћерат пјешнице Секула
И овако њему довикује:
„Стан Секула, жалосна ти мајка!

Остави ми добра коња мога
Та да си ми јуче побјегао,
Данас би те жива ухватио . . .“

Секула се препадне, остави коња и загребе и једва жив умакне. Овај јунак, што је хтио погубити Секулу, није нико други но Ђерзелез-Алија. Према овој пјесми ми налазимо Ђерзелеза на Дунаву. А из осталих пјесама непрестано га видимо гдје има посла са Змај-Деспотом Вуком. Вук му је или побратим или с њиме дијели мегдане. Из свега излази, по предању, да је Ђерзелез-Алија савременик Змај-Деспота Вука.

2. *Шта вели народно предање о јунаштву Ђерзелез-Алије?* — У поменутих пјесмама, особито у оним, које су по свом постанку из Босне, Ђерзелез је већи јунак од Старине Новака, Дели-Радивоја, Новаковић Грује и Бановић Секула. А, богме, и Краљевић Марко помало га се прибојава! Откуд оволико јунаштво у овога Мухамедовског јунака? Народна причање о постанку његовог јунаштва прича готово исто оно, што прича и за јунаштво Краљевића Марка. Коста Херман, међу осталим причањима о Ђерзелез-Алији, забиљежио је и како је Ђерзелез постао јуначан. Ево тог причања:

„Алија једно јутро подранио, као што му је обичајно било, да се од дјеце и њиховог напаствовања уклони и пође с коњима у дрва, по прилици у Вучју луку. Љетно сунце било је повисоко изашло и своје вруће траке на земљу и свакојако биље спустило. Алија свеже коње за неко дрво и пође тражити сухих дрва, да за товар приготови. Ходајући по шуми, бијаше у дубоке мисли зашао и тако се снуждио, да би га кап кише убила. Мисли му бијаху то: „Што ћу јадник да од живота радим? Остах жељан бијелога свијета! Ова несрећна ћела ухватила ме се, која ми је узрок ове моје несреће; од дјеце се не смијем на бијели дан помолити, свако је од мене јаче. Али ипак нијесу, ја бих могао и био бих кадар

по које истући, ама се бојим више напасти: ни у козијем рогу не бих могао од њих у миру остати, јер би ме наново спопали. Али види муке, већ и од мене старијих имаде, који ми вичу „ћело“; па кад би ми за руком пошло, да се, ма из које руке било дјеце ријешим — од великијех се не може мировати. Ништа им не смијем, ни ријечи проговорити, јер од мене су и јачи и већи. Е кад би драги Бог наредио, па кад бих био јак и јунак, да се с њима окушам, тадај би ми срце задовољно било.“

„У тој мисли у којој бијаше, пође даље кроз шуму; наједном се нешто забезекне, чујући у пустој шуми дјетињи глас, али тек рођена. Пође онамо, одакле је плач чуо, кад на велико чудо опази у трави јако рођено дијете, у којег бијаше сунце упекло. Алија се не умједо домислити, одакле то дијете у пустој шуми само без матере. Наједном се нешто сјети и одсијече сирову грану од јеле, први пут сирову, и пободу је крај дјетета, те га заклони од сунчане жеге и оставивши га у хладу, оде сјећи дрва. Није неколико пута сјекиром ударио о суху кладу, која је лежала близу дјетета, док на једном запази једну жену у бијелом плашту пред собом. Алија је смотри, и учини му се са свијем необична мимо људску прилику: косе јој бијаху прекриле леђа и на земљу пале, у лицу бијаше веома лијепа и бијела. Алија се преплаши, видећи такову жену у пустој шуми и не знаде, шта да чини. Жена му проговори: „Јеси ли ти онај, који си над мојим дјететом хлад начинио?“ Алија одговори: „Јесам“, а она га упита: „За што?“ „За то да га сунце не опали.“ Жена му рече, да иште за ту услугу, што га је воља и да ће му она све учинити, што год заиште. Он је запита: „Ко си ти?“ Она му одговори да је вила. Алија рече: „Ја бих најволио, да будем јак и јунак да ме нико савладати не може, и да ми је добар коњ.“ Она му на то рече да је подоји, и потеже бијелу велику сису.

Алија то одмах уради и вила му рече: „Е, побратиме, хајде ону велику стијену подигни.“ Алија дође до стијене. Видјевши да би и двадесет људи имало посла, док би је с мјеста помакло, а камо ли дигло, прихвати за стијену и покуша да је дигне и збиља је подигне. На то му вила опет проговори и позове га, да још једном њезиног млијека подоји и Алија то учини. Вила му заповједи да опет стијену дигне и да је баци. Алија је послуша и дигавше огромну стијену баци је. Вила му рече да је сада добро.“

Ето, како је Ђерзелез-Алија, по народном вјеровању, постао великим јунаком, а то је таман оно исто што народно предање вели и за Краљевића Марка.

Исто тако дошао је и до добра коња. Вила му је казала да првог пазарног дана изађе на ат-мејдан и да ће тамо наићи на некакву шугаву доратасту кобилу и под њом доратасто ждријебе. Рекла му је, да је купи заједно са ждријебетом, па да чува и његује малог коња док не буде за јахање. Овај коњчић, одгојен постао је чувеве „доро“ Ђерзелез-Алије.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

АДАМ МИЦКИЈЕВИЋ

(1798 — 1855)

— Јован Дучић —

Бурни таласи француске револуције, који на овештале форме друштвеног и државног живота европских народа проширише таласе опће ренесансе, освајају већ с првим данима Деветнаестог Вијека земљишта међу Словенима на европском сјевероистоку, у Русији и Пољској. Послије трагичне пропасти пољске краљевине, друштво пољско губи пред зрацима револуцијског сунца свој дотадањи колорит: нови вијек подиже у Пољској тријумф демократије, а у разбијене редове аристократских сталежа уноси превласт сталежа без грбовâ и предања. Литература пољска окована дотле укоченим старинским облицима, нарочито појезија народна, потиснута класицизмом и ученим формализмом, јавља се опет над рушевинама оних литерарних дјела, која бјеху никла у сфери аристократског живота. Геније народни пробуђен опћим препорођајем, јавља се озарен и свијетао у ноћи у којој бјеше утонула несрећна и саломљена краљевина Великог Болеслава. Он литератури пољској прокламује први превласт духа и талента над обијесним деспотизмом сталежâ.

Ова реформација стоји у вези са именом Адама Мицкијевића.

Пушкин у Русији, Мицкијевић у Пољској стоје на челу обрту књижевног стања у својим отаџбинама. Удио првог бјеше да у бездушну и укочено тијело дотадање руске пјесме унесе прави крвоток и нерве појезије, да унесе у реторику, краснорјечје и декламаторско философисање сувремене руске појезије, неафектирано осјећање и искреност појезије народне; од језика своје отаџбине да први он покаже праву подобност једног језика за појезију, са потпуном акустичношћу, симфонијом и елеганцијом свога стиха. Удио другог, удио Мицкијевића, значи то исто за појезију пољску. Његов појав значи за Пољске у толико више него Пушкинов у Русији, што он пада у дане очајања, дане народне туге за државном пропашћу. Његова пјесма постаје уз то једна потреба уцвијељеној и очајној души родољубиве Пољске, она постаје мелемом... Мицкијевићева је Лира пророчки глас љепших дана и вјере у будућност; његова Муза постаје видарица дубоких рана раскомадане отаџбине.

Његово име, једно од највећих имена нашег вијека, ријеч је коју суморни Пољак са највећим народним поносом могао да рекне пред Европом.

У Заосви, маленом литванском селу, у колијевци са грбом и круном старе кнежевске породице, љуљушкао се мали дјечачић уз мајчину пјесму: „Није Пољска још пропала“. Растао је у дане када његовим пољима пролажаху војници великог Наполеона са златним орловима прве империје; он их виђаше удружене са бијелим орловима пољске, раме уз раме са пољским легионистима. Видио је њихов ход, чуо је глас њихових труба и упознао Јеронима Бонапарту, краља вестфалског, у кући свог оца, гдје му бијаше станиште тијех дана. У његовом уму синую је у те дане први појам о величини витешкој, о слободи, коју не могао да одвоји од имена Наполеоновог ни као Филаретиста ни као Тавијанац ни као јунак његове *Tribune des faibles*, ни у својој потоњој пјесми која бјеше ода великом сужњу Св. Јелене. — У земљи која имађаше високу културу, мали ученик доминиканске школе могао лако да се надахне појезијом и ученошћу свог народа. У свеучилишту вилањском чита Таса у пријеводу Кохановског и Трембецког, студира класичну филологију и долази тако на извор прастарих књижевности; познаје опћу повјесницу из ријечи повјесничара свог учитеља Љељевеља (J. Lelevel), увијек као ученик средње врсте. С другом Томом Заном почиње прве стихове, који не обећаваху много. Упознавши *Лудмилу* Жуковскога (имитацију Биргерове *Леопоре*) пише *Љилане*, затим остале баладе. Још у првим почецима избија религиозни пјесник какав није престајао да буде до краја живота. Избија у њему импровизатор који могао по читаве сате говорити стихове, у егзалтираном одушевљењу. У балади *Романтичност* оглашује рат дотадањим школама рацијонализма и религијске пјесме у савршености средњевјековне вјере.

Као учитељ латинског језика у Ковну, био је дика својих другова, којима бјеше брига како би се Мицкијевић послао у иностранство због даљег образовања. У њиховом кругу владаше увјерење да с присуством Мицкијевића, стоје у присуству једног генија, једног великог пјесника.

У новгородском окружју, на обали језера Свитезе, упозна Марилу, — своју Беатрицу, Лоту, Леонору, Лауру. Он јој чита стихове, шета кроз зелена поља, дубоке шуме, сања с њом заједно, љуби је безгранично, — но која без устезања и икакве борбе одлази за богатог властелина Путкамера.

Са пажњом којом Бајрон у своја дјела и на свако мјесто уносаше себе и свој романтични пустоловски живот, с том пажњом уноси Мицкијевић у своја дјела Марилу, знаменито лице и фактор његових дјела. Он растављен с њом, баца се у најдубље очајање. Лута сам, разбија бригу пијењем јаке кафе и у диму дувана. Дане проводи у резигнацији, ноћи у сузама. Нарочито опазивши да се потпуно срећном осјећа Марила, која га зваше у друштво и на ручкове, он омрзну живот. Њени суви пријатељски дочек, који му не показиваше никаквог заноса за прошлост, порађаваше несрећног пјесника. У њему почиње мисао самоубијства. Очај и безумље прелише се његовим умом. Он бијаше изван себе. Читајући једном пријевод Чајлд-Харолдовог опроштаја он се толико занио читајући ријечи: „А што да плачем, зашто и за ким, кад за мном нико не плаче“, да је при тим ријечима преблиједио, уздрхтао и пао у несвијест. Необична мушка осјетљивост која бјеше у Мицкијевићу узрок је, те његови другови не смједоше да му икад помену име Марилино. И после много тако жалосно проведених година, он јој шаље књигу пјесама са посветом „Сестри Марили“. Но тај случај зарива опет оштрицу у незацијељене ране. Очајање почиње опет. И прелазећи Алпе привиђа му се драго лице Марилино. „И тако се ја не могу растати с тобом никад,

никад; ти ме јуриш пловећи за мном по мору и ходећи по копну; на леденим горама видим твоје сјајне трагове и твој глас чујем у шуму алпијских водопада.“ Но након тијех тешкијех часова он се малко смирује и говори о својој прошлости: као о мору које, пошто одиђе, оставља на обали корале и шкољке, (Кримски Сонети). Он налази у Бајрону великог утјешника. Живот Бајронов који се јавља у Хуану, Херолду, Тауру и Гусару и т. д. са оном интензивном слашћу, којом заносаше и којом ће заносити све пјеснике, заносаше и Мицкијевића. Он је тонуо у њега, учио га и слиједио му. Идеал величине он виђаше оличен у двојници својих идеала — Бајрону и Наполеону.

Но читањем и писањем хтио је уопће да раскрштава с мрачним успоменама; да се удаљава од мучне прошлости, (слично Гетеу). Роман тијех дана, своје љубави, цртао је у четвртном дијелу своје тетралогije *Дједови* коју бјеше засновао на широко а која оста несвршена. У једном дијелу те тетралогije спомиње и своју универзитетску дружину *Филарет*, њено распуштање, своју тамницу од дуже времена и т. д. — 1825. походивши Крим и ступивши на праг дивнога Истока, он се занесе њиме. Почиње изучавати источне пјеснике у оригиналима. У то доба падају његове пјесме *Кримски Сонети*, од којих су неки имитација Петрарки, но сви обучени у заносно шаренило источњачко. У Москви, чиновником генерал-губернаторске канцеларије, пише *Конрад Воленрода*, најбоље дјело његове прве епохе, које с *Кримским Сонетима* осваја пјеснику у Пољској и Русији велику репутацију. То бјеше иначе и доба његовог смиривања. Москва му са својим отменим и разноликим друштвима бјеше тиха лука са бурне пучине прошлости. Кнез П. А. Вјаземски, Кирејевски, Баритински, Пољевој, Шевиров, С. Собољевски бјеху његово друштво. Он љубљаше Русе и бјеше љубљен. Аристократски руски салони бјеху широм

отворени пред пјесником којег држаху за Бајронисту. — Прешавши у Петроград постаје интиман друг с Пушкином. Њихове часе пред спомеником Петра Великог, на киши и обојица увијени у плаштеве помињу и један и други у својим пјесмама (Пушкин у *Мѣднѣй Всадникѣ*, Мицкијевић у *Ромник Piotra Wielkiego*). Година на Неви утјече силно на пјесника и његову музу. Од поланчанина постаје свјетски човјек. Но, на жалост, салонски часови утјечаху на његову продуктивност. *Фарис*, сјјев источног типа, бјеше цигло дјело за то вријеме. Његов геније трошио се у импровизацијама и лакрдијама. — Послије тога настаје његово артистично путовање кроз Европу. Походи Гетеа у Вајмару. Велики Мицкијевић, којем и Пушкин признаваше далеко ширу интелигенцију од себе, осјећа се у близини Фаустовог творца и енциклопедисте одвећ сићан. Прочитавши и Канта Шелинга и друге философе трансценденталности и имајући појам о цијелој модерној философији, осјећаше се ипак тако неук пред универзалистом у Вајмару. — У Италији, посебице у Риму налази се Мицкијевић у космополитском кругу умјетника, научника, дама и аристократа. У тим данима познаје се са пољским магнатом грофом Анквич-Скарбским који се налази у Италији због слабог здравља кћери Хенријете-Еве. Хернијета имађаше другарицу Марцелину Хемницку, која се спремаше у калуђерице. Обје дјевојке познаваху име Мицкијевићево, којег замишљаху колосом сличним Мојсеју Микеланџоловом, али којег Хенријета почиње да воли због његове замишљености и сјетног младићског изгледа. Но чувши често његов бајронски сарказам и заједљивост у извјесним питањима вјере, они почињу да се за њ моле Богу и да poste. Мицкијевић преживљује ту нов роман љубави; он заволи Хенријету . . . . Мати њена иде на руку Мицкијевићу али богати отац, гроф и племић, одупире се одлучно. Сви покушаји бјеху узалудни. Отац изјављиваше да воли видјети кћер

прије у гробу него женом Мицкијевићевом. Те успомене видимо у његовом доцније писаном највећем дјелу *Пан Тадеушу* (Pan Tadeusz) у којем, цртајући љубав Јона Соплице према Столниковој кћери, црта своју љубав према кћери старог и суровог Анквичача, које његов несрећни таст и сам уочава у његовој појми. Но несрећни догађаји Пољске после 1831. озлојеђују родољубивог Мицкијевића. Жалосна његова отаџбина постаје његова најдубља рана. „Мокри лист њемачких блатњавих новина више ме потреса него сви Винчи и Рафаели“ пише он једном с болом другу у Пољску. Не могавши да из далека посматра потоње ропце самртничке Пољске, он из Италије преко Париза прелази у Познањску, но налази Варшаву већ предану Паскевичу. У Паризу 1832. он се пати сиротињом. После поменуте буне књиге његове не доношаху му прихода. Он бијаше готов да сва дјела прода издавачима за једну малу пензију... Даљи живот његов постаје све суморнији.

Та невоља бјеше у толико тежа што тијех година бјеше ожењен. Селина Шимановска, кћи једне пијанисткиње, умиљато и много хваљено једно дјевојче, бјеше његова жена, коју је узео без љубави и по наговору забринутих пријатеља. Но он је ипак волио. Она бјеше весела и задовољна и с најмањим што имађаше убоги пјесник. За тим се изродише дјеца. Но породична његова несрећа бјеше достигла врхунац: за једва петнаест година брачног живота, његова Селима три пута је силазила с ума.

У године његовог убоштва и домаћег јада, пада његова драма *Барски Конфедерати* писана француски. Затим добија катедру латинског језика у протестантском свеучилишту, затим у *Collège de France* катедру словенских књижевности. Али „Товјанизам“, вјерска секта тијех година, названа по теософу Александру Товјанском, (1798 † 1878) одузе му то мјесто тако пуно части. Његова предавања не могу бити без примјесе товјанизма, дакле основâ којима се иђаше на вјерску реформу, а којима Мицкијевић бјеше фанатичан присташа. Товјанизам бјеше један символ пољског васкрсења, у које Мицкијевић вјероваше свијем жаром своје пјесничке и патриотске душе. Он му се с тога и одаје. Мијешајући га у своја предавања и стављајући уза њ и своја машгања о Наполеониди, он губи катедру. Покреће лист *Tribune des peuples* који после годину дана престаје. Товјански је протјеран из Француске а Мицкијевић напуштен и од најинтимнијих другова. Добротом Наполеона III. постаје у Паризу библиотекар арсенала. Затим наредбом француске владе одлази у Турску да образује тамо пољске легије. Но умире у Цариграду 28. новембра 1855., а сахрањен је у Монморанси код Париза.

Тако свршује драма која је значила живот једног генија.

Над гробом његовим мајка наша Славија одслужује стогодишњи помен његовог рођења а то баш онда, кади Двадесети Вијек своје прве зраке баца на урну у којој је пепео гиганта једног словенског стољећа.

АНТОН ЧЕХОВ

Руски Момасан

Славном руском приповједачу Антону Чехову доноси Берлински часопис „Das litterarische Echo“ у свом трећем броју за 1898 годину овај чланак од свог петроградског дописника Alexis-a Freiherr-a von Engelhardt:

Антон Павловић Чехов је међу младим руским приповједачима најзанимљивији и најдаровитији. И ако данашња белетристична књижевност није тако сиромашна талентима, који се истакли и пажњу на се привукли — имена, као Потапенко,

Короленко, Боборокин, и најмлађи Горјикиј, Буљгин и Александровски стекли су лијепа гласа у Русији, — то ипак ни један од ових епигона златнога доба рускога романа није нашао и није заслужио толико живог интересовања од читалачке публике, као Чехов.

Већ његове прве омање приче, које је прије дванаест година у подлиску „Новог Времена“ објелодањивао, привукле су на се пажњу читалачке публике и критике. Његов необични приповједачки таленат, састоји се у том, што он у најскученијем простору, често на 5—6 страница новелете умије да даде читаоцу потпуну слику каквог забавног догађаја, оцртаног са неколико сигурних потеза. Виртуоз у кратком прегнантном стилу, суверен умјетник у градњи, у композицији, даје нам Чехов своје креације тако непосредно и пуне живота, да нам се оне пред нашим душевним очима већином разумљивије и пуније утјецаја чине, него оне личности у дебелим романима других аутора, описане до најситнијих детаља. Одмах је било јасно да је Чехов новелиста првога ранга, који за француским вјештаком Ги де Мопасаном не заостаје тако далеко, са којим се у осталом по читавом свом начину писања још најбоље сравнити може. Оба се пјесника одликују: истом сјајном умјетношћу карактерисања, истом јасноћом која очи засјењује, истим нагоном изношења сурове и безобзирне истине — само што је генијални Француз по дубини, по плодности фантазије и тваралачкој моћи јачи од свог друга Руса.

Његове *Приче*, па за тим његове *Шарене приче* од једном учинише од Чехова љубимца руске читалачке публике, која је од њега много очекивала. Тиха меланхолија и здрав сарказам, који се појавио у овим малим причама поред оног осјетљивог посматралачког дара, није никако могао изостати код једног право руског приповједача, чији је живот од дјетињства и онако тежак и мучан био. И ова песи-

мистичка жица ауторова сваким дјелом све се више истицала, док се у пошљедњим Чеховљевим причама не разви у прокламирани, скоро очајни песимизам. То је песимизам, који у руској култури или боље рећи полукултури има свој праузрок и од кога болују једнако дјела најбољих романијера, најплеменитијих духова Русије — као Тургенев, Достојевски, Гончарев, Шчедрин па и Толстој. Можда чак и не „болују“. Јер руски песимизам није симптом болести, него једна сасвим природна појава. Као што огледало одзрцава вјерну слику онога што је пред њим, тако и несломиви нагон за истином овог великог руског приповједача није могао и смио из остарјелог, трулог и у сваком погледу рујинираног друштва идеалне створове дизати и стварати, него само одзрцавати контрафе, које истини одговарају. Не стварају приповједачи песимизам, него прилике; у њима је његов коријен.

Тако видимо данас и велики таленат Чеховљев скоро сасвим песимизмом занесен — баш зато што је то велик и истински таленат, који осјећа и трпи страшне несреће, од којих пати руско друштво. Па и ако су мале приче Чеховљеве кабинетски формати његове карактеристике и детаљног сликања, окушаји сјајног стила и суптилне душевне анализе, — ваља узети само скицу: *Дјеца* или *Адонис* у руку — ипак Чехов обузима душе својих читалаца у дубини њиховој тек својим додњијим дјелима.

У новели *Двобој* обрадио је Чехов један дубљи проблем, и приказао у слици побједиоца што триумфује у овом боју, комад правог људства. Још јасније се осјећа дубока меланхолија и немар за животом у *Мргодним лудима* и у *Сумраку*. А све ово прешло је последије у мргодну тугу и трагичност, што се најбоље види из Чеховљевих пошљедњих радова *Тежаци*, причом пуном живота и горког и истинског цртања морала — ово му је без сумње његово до сада најозбиљније и најзнаме-

нитије дјело — затим из дјела: *Мој живот* као и прошлог љета изашле приче *Човјек у корицама*, *Јагоде* и *Љубав*. Кроз све ове приче, поред све умјетничке им обраде, вије тако неки мрачан поглед презирања свјетског, да и читаоца обузме неки мучни и тешки осјећај, коме се не може отети. Чехов овде црта само мрачне стране живота, он непрестано звецка са ланцима, које свако мање или више о себи носи, он износи живот као мутан, наоблачен дан у пустој и снијегом покривеној Тундри. И пошљедње приче Чеховљеве написане су потпуно стилистички и карактеристички.

Љубимац читалачке публике, Чехов, није у критици увијек хваљен, а нарочито нијесу похваљени његови *Тежаци* од оне клике људи, којих неће нестати, и који у руској држави виде све да је добро. Они су га жестоко напали, што да богме писац није ни у шта зарезивао. Жеља би била, а и нада се, да ће тако јаки таленат као што је Чеховљев прекалити се у овом сумњивом песимизму посматрања на свијет, и своје народу дати дјела, достојна његова талента, која ће показати пута, како да извојује себи више идеале, слободну културу и образованост.

Антон Павловић Чехов родио се 1859 године у Таланрогу на Азовском мору од једне трговачке породице. Прво своје испитање стекао је у својој родитељској кући, сврши гимназију у свом родном мјесту и оде у Москву на универзу, гдје је медицинске студије абсолвирао. За вријеме цијелог свога школовања, не само да је себе издржавао својим литерарним радом и давањем часова другима, него је издржавао и своју многобројну породицу, која се састојала из родитеља и млађе му браће. Његов рад на науци и свакидање бриге: како да збрине читаву једну породицу, било је мучно и тешко. Ове ране бриге у тако младим годинама дале су клицу данашњему побољевању. Његови књижевни радови јавили се прво у руским хумористичним журналима, а за тијем у *Новом Времену*.

Особина његовог пјесничког рада је и то, да он не ради од времена до времена очекујући „импресије“, него сваки дан у одређене часе при свом писањем столу неуморно пише. Сваки свој рад сам препишује и сваки прође кроз прераду и коректуру. Још ваља споменути да је Чехов и на драмској књижевности с успјехом радио. Његова најбоља дјела су *Иванов* и *Гaleb*

Ј. П.

ЖИВОТ И ОБИЧАЈИ СРПСКОГА НАРОДА

Народне празновјерице у Херцеговини

— пише Осман А. Ђикић —

Враг (ђаво, шејтан). Враг је по мишљењу нашег српског народа, зао дух, којег је Бог проклео и дао му моћ, да се може претварати у све људске и животињске облике. У његовом правом облику човјек га не може видјети, а да не умре. Он се људима јављује највише као Црнац, који има очи дугуљасте, као бајам, нос велик са једном ноздрвом, т. ј. нема пријечке, која дијели

једну ноздрву од друге. Усне са му врло дебеле и раширене, да му се зуби увијек виде, те се свјетлуцају као жива жерава. Иначе је враг као вјетар, те се не може видјети, а задатак му је да људе на зло навраћа. Доста слично овоме причају и религије, те мислим, да је српски народ у Херцеговини примио ово вјеровање у врага (ђавола, шејтана) од својих свештеника.

Једну причу о ђаволима, коју сам чуо на Буни (у Херцеговини) и коју са чврстом вјером вјерују бунски сељани, доносим овдје:

За вријеме Али-паше Ризванбеговића-

Сточевића, херцеговачког везира, који је имао љетниковац на Буну био је неки Мујо Вочић, његов баштован. Један пут, по некој прешној ствари пошље Али-паша Мују у Мостар обноћ. Он уђаше на коња и крене уз Бишће. Баш на половину пута под селом Вртијешом, близу Неретве, стоји православно гробље. У томе гробљу, веле, да се „појављује“. Кад је Мујо стигао до овог гробља искоче из гробља два Арапина и ухвате му коња за дизгине. Мујо, како не бијаше човјек страшљив, упита их, шта хоће, те кад не доби другог одговора осим њиховог грозног смијања, повати малу пушку од појаса и опали између ушију коњских, а међу њих. Пушка врисну, али јој се сва цијев распрште, а Арапини хабера, већ једнако држе коња за дизгине и церекају се. Кад је Мујо опалио пушку, на пуцањ његов залају пашчад у Вртијешу, а Мујо, кад се окрену на страну откуд се чујаше лавез, видје гдје је читаво поље прекривено Арапима, који су били разне величине: од једног палца, па који до неба докрећу главом. На један пут створи се преко Неретве златан мост и цијела ова хордија пође према мосту, а она два Арапа поведу и његовог коња тамо. Он поче викати, не би ли му когод дошао у помоћ. За тим хтједе сићи с коња, али га она два Арапа ухватише чврсто за ноге и нададоше му. И довели су га до моста и опет га натраг вратили, и опет га одвели к мосту и вратили. Тако неколико пута. Мују остави памет и, (он тако причаше), више ништа није знао, шта се с њиме ради. Само је чуо, кад су запјевали у Вртијешу пијевци и они се разбјегли, а њега полумртвога коњ донио на Буну. Сјутра дан био је махнит (луд) и послјије много лијечења, излијечише га некакве хоце. Кад се је опаметио он је ово причао.

Из ове приче се види да врагови воле човјека излудити. Они излуђују обично људе добре, јер зли људи и онако су њихови. Они се, како ова прича казује, разбјегавају од пјевања пијеваца. Њихово

је мјесто свуда, т. ј. на сваком се мјесту могу појавити.

Џини. — Српском народу у Херцеговини, мислим да је муслиманска религија дала *џина*, јер њега мало и налазимо код православног и католичког елемента. Узећу најприје *џина*, како га прича мусломанска вјера, а по том шта вели о њему народ.

Џини је по мусломанском предању створење божје, који је исто као и враг, као хава (зрак), те се не може видјети осим у другом облику. Дакле и он се претвара. И он се може претворити како у сваког човјека, тако и у сваку животињу. Њега има свих вјероисповијести, као год и људи. Њих има добрих и злих — опет као и људи. У својој вјери Богу се моле као и људи. Добри *џини* не чине никоме зло, као год ни добри људи, дочим зли чине како један другом између себе, тако и људима. — Толико о њему исламска религија. А да видимо сада како народ о њему прича.

Као исламска религија, тако и народ узимље *џински* прави лик као ваздух, док се људима појављује у свим могућим људским и животињским ликовима. Само се разликује од човјека, дакако кад је у његовом лику, тијем, што има очи дугуљасте, али не као у врага хоризонтално, него вертикално; затим кад трчи, из њега сипље ватра, да може све, куда прође, попалити. По народном вјеровању *џинови* имаду такођер разне вјероисповијести, те људима обично зло чине *џини*, који нијесу његове вјере. А најгори од свијех *џинова*, вели народ, вјере је чивутске. *Џин* се може у човјека увући, те се у њему и плодити. Кад је *џин* у човјеку, говори из њега другим гласом. Ја сам сâм слушао кад из једног човјека (неког Хасана Дрљевића из Мостара), говори један друкчији глас, те он вели, да није његов, и каже људима, да тај глас не слушају, ако им што ружно рекне. Овај глас из њега (он би се мучио кад би из њега излазио) причао би, како је њему лијепо унутра, те како не ће

излазити, јер је начинио себи све згоде за живот. И кажу, да је у њему био џин Чивутин. Џин се са човјеком исте вјере може и спријатељити, те му казивати сваке тајне.

Тако је био неки Нухан-ага Дивљан из села Габеле, који је седам година са џинима муслиманског закона ходао. Он је могао за ноћ да оде и врати се чак у Цариград и да то посвједочи, узимао је ствари које ће понијети неке тамо. Код

џина је био, веле, чауш. Он прича, да џини имаду свога цара и цијелу уредбу у војсци као и људи. И они се разбјегавају од пјевања пијеваца.

Џини станују по пустим кућама, по рушевинама, буништима, горама и крај вода.

За спашење, како од ђаволске, тако и од џинске напасти пишу свештеници све три вјере т. зв. *затисе*, који се употребљују на разне начине.

(НАСТАВИТЕ СЕ.)

ОЦЈЕНЕ И ПРИКАЗИ

Летописе Матице Српске.

Књига 189. Свеска друга 1896. Уређује Милан Савић. У Нов. Саду 1898. Цијена 70 нч.

Успомена је стогодишњице Шафарикова рођења прослављена по цијелом словенском свијету 1. (13.) маја 1895. год., а тај дан није ни у нас Срба остао неопажен. Многи су се српски листови сјетили на тај дан тога великог Словенина, који је прве године свога научничког рада провео на српскоме огњишту. Али то није било доста. Наши се листови сјећају на такав начин прослављања и којег другог великог човјека, којег се заслуге по српски народ не могу никако упоредити са слугама Шафариковим. Шафариково се славље морало у српском народу прославити на много свечанији, достојнији начин. Бригу око те прославе преузела је на се Матица Српска, а њој је то најбоље и доликовало, јер ни једно наше ни књижевни ни научничко друштво не веже толико успомене на П. Ј. Шафарика колико баш Матицу. Шафарик је био један лист онога трифолија који је 1825. основао Србски Летопис а 1826. и саму данашњу Матицу Српску.

Матица је одлучила да читаву једну свеску свога Летописа посвети успомени П. Ј. Шафарика, а ту ми свеску имамо данас пред собом. Што је не добисмо још прије двије и по године него истом пред конач 1898., томе је узрок то, што је ненадна смрт отела српској књизи ваљана радника и научника дра. Ђорђа С. Ђорђевића, који је био на се преузео да изради

за Летопис опширан чланак о животу и раду П. Ј. Шафарика. Истом, кад се доценат Велике Школе Сима А. Томића примио да настави и доврши започети рад Ђорђевићев, бијаше Матица у стању да изда ову свеску свога Летописа.

Рад је Томићев у овој свесци и опсегом и садржином својом понајзамашнији. Он заузима више од половине саме књиге, од стр. 114 до 233., те нам не може бити ни најмање криво, што смо ради тога чланка морали да на сами Летопис тако дуго чекамо. Натпис му је: „Павле Јосиф Шафарик, биографско-историјска слика. Почео † др. Ђорђе С. Ђорђевић, наставио и израдио Сима А. Томић.“ При изради је овога чланка одступио Томић од основе пок. Ђорђевића, који је био прикупио многобројну грађу за свој рад. Он је био одлучио да у једном чланку обухвати четири одсјека, који би се односили на Шафарика и то: биографију, преглед књижевног и научног рада, Шафарикове помагаче и библиографију Шафарикову. Томић је одбацио ова два задња одсјека те обрадио само прва два. Ова је биографија највећим дијелом из пера Томићева, јер он сам вели да је из започетога посла покојникова могао употребити само основу за биографију Шафарикову до одласка његова у Праг. Други чланак Томићев: Књижевни и научни рад П. Ј. Шафарика биће раздијељен на четири свеске Летописа за год. 1899.

Живот и рад великог словенског научника П. Ј. Шафарика није тако непознат словенском ученом свијету. О њему се

писало много; највише у Чеха а за тијем у Руса. Осим тога је и год. 1895., приликом саме прославе, писано о Шафарику врло много, а од свих најновијих радова заузима највиђеније мјесто дјело проф. Конст. Јиречека под натписом *P. J. Šafarik mezi Jihoslavani*. Знатне су такођер радње и других словенских научника као што су у Чеха: Хануш, Влчек, Брандл, Јоз. Јиречек, Војт. Шафарик и Масарик, а у Руса: Лавров, Кулаковски, Котљаревски и Ал. Ник. Пипин. Покрај тих су радња од врло велике важности, нарочито по биографију, писма Шафарикова која је писао знаменитим људима свога времена Колару, Палацком, Погодину и Бодјанском.

Покрај тако богате грађе и литературе за биографију и научни рад Шаф. српскоме књижевнику није било тешко написати српску биографију Шаф. Он је требао бити само еклектик, вриједна пчела, која ће из свега овога сакупити сок. Томић је извршио тај посао врло марљиво. Из његова се рада јасно види да је познат (осим неких изузетака) са цијелом литературом која говори о Шаф. Он ју је ваљано и зналачки употребио и пружио нам опширну, темељну и лијепу Шаф. биографију. Он је при својој радњи имао пред очима само потребе српскога народа, који је до данас слабо познавао човјека који први ствара српску научну књижевност. Томић и сам вели да за научни словенски свијет није створио овом биографијом ништа ново, јер се послје споменутих радова и не би могло у томе послу нешто ново створити, али, апстрахујући словенски научни свијет, Томић је учинио српској књизи велику услугу саставив овако исцрпан и опширан рад о Шаф. животу. Из ње ће моћи сваки Србин тачно упознати племениту душу, дивни карактер и гвоздену стрпљивост при научном раду овога великог и мисаоног Словенина. Још ће га више сви поштовати кад виде, с каквом је вољом и одушевљењем дошао Шаф. међу Србе, с каквим је уживањем радио у богатој научничкој ризници фрушкогорских манастира, какве је материјалне оскудице и физичка растројења стојички трпио међу маленим народом српским и ако га је раширених руку чекала моћна Русија.

Томић је раздијелио свој рад на пет дијелова. У првом се говори о младости Шаф. (114-126.); у другом о његову бав-

љењу у Јени и Пожуну (126-138.); у трећем о бављењу и раду у Нов. Саду (138-174.); у четвртм о бављењу и раду у Прагу (174-205.); у петом о животу и раду од год. 1848. у напријед све до смрти Шаф. год. 1861. (205-233.) Дикција је фина и елегантна, па се за то и чита овај рад у сласт, као какав роман у коме је главни садржај научничка слава а онда истом животне патње великог словенског сина испод татранских висова. Подиже вриједност овој биографији још и то што се Томић дотакао и растумачио све културне и политичке прилике онога доба о коме говори у своме раду.

У расправи „П. Ј. Шафарик и српски језик“ (стр. 85-112) приказао је проф. Р. Врховац Шаф. као лингвисту. Да се бави словенистиком као науком, први је потакао Шаф. Добровски својим дјелом: *Slavin*. Под утицајем Добровскога стоје из почетка и Шаф. и Копитар и ако се касније обојица удаљују од њега и надкриљују га. Тај се утицај Добровскога може дакле само констатовати, али су у ствари оба ова словенска научника автодидакти. И ако је Шаф. у цјелини свога рада више литерарни историчар него лингвиста, ипак је неоспорно да он спада међу прве лингвисте свога доба а и каснијих времена. Љубав се за том граном словенистике појавила у Шаф. свакако у Нов. Саду. Близина је фрушкогорских манастира са својим неоткривеним литерарним благом породила у Шаф. жељу да те књижевне драгоцености истргне из заборавља, а та је управо жеља стварала од њега мало по мало лингвисту који је ту своју способност показао најбоље у дјелу *Serbische Lesekörner* (1833. год.)

Изузев у неколико Рајића и Соларића морамо Шаф. сматрати првијем, који уводи српске књижевне старине у науку, и то у озбиљну лингвистичку и историјску науку, јер ни један од учених Срба онога времена осим Вука није имао ни дара ни смисла за озбиљну науку о језику. Осим тих књижевних старина српских употребио је Шаф. у овом свом дјелу све оне тековине које су имале утицаја на словенистичку науку и које су долазиле из Њемачке и Русије: историјску словенистику (Востоков), историјску граматику (Грим) и у неколико компаративну филологију (Боп). Шаф. говори о српском језику са историјског гледишта, те је тиме

прешасник каснијим радовима Мајкова и Даничића. У том се своме дјелу бавио Шаф. понајвише полуковалима и назалима. Востоков је први од словенских научника, који је помоћу пољских назала доказао да су вокали **ж** и **л** и у старом словенском језику били носни гласови, а с том се науком нијесу никако могли да сложе ни Добровски ни Копитар. Добровском је старо **ж** = у, а **л** = м; Копитару **ж** = отегнуто о, а **л** = отегнуто е. Шаф. је потврдио науку Востоковљево примјерима из књижевних старина српских, нарочито особним именима у латинској и грчкој транскрипцији.

Покрај овога што смо до сад навели, важно је ово дјело Шаф. и за борбу око књижевнога језика српског, коју је водио с једне стране Вук а с друге Светић и другови. Шаф. се није мијешао као партизан у ту борбу са више разлога, али је ипак стајао очито на Вуковој страни. То се види не само из „Пабирака“ него и из каснијег једног прегледа најновије књижевности илирских Словена у Џ. Џ. М. од 1833., гдје кори Славеносрбе и њихову борбу против здраве Вукове науке. Шаф. „Пабирака“ и оног његовог хладног научног разлагања о историји српског језика нијесу Вукови противници никако разумјели и за то није могло то његово дјело да приведе крају те језичне борбе, све док није дошао Даничић и својим „Ратом“ извојевао потпуну побједу Вуковој науци.

Заслуге су Шаф. по историјску страну српскога језика и по борбу за књижевни језик српски велике, а о тим заслугама управо и говори ова тријезна расправа Врховчева.

„Које су прилике створиле Шафарикову историју српске књижевности“ (стр. 33-52) књижевни је прилог др. Кам. Суботића. Суботић воли да рашчлањује своје радове, па тако није могао ни овај његов рад остати поштеђен од тога цјепкарења. Он га дијели на пет дијелова: карактер (34-37.), националитет (37-39.), књижевни утецаји (39-43.), клице историје српске књижевности (43-49.) и историја српске књижевности (49-52.) Ово рашчлањивање иде у карактеристику писања Суботићева, а на њој му нико ни мало и не завиди, нарочито при расправици од двадесет страница. Величина дакле материјала не при-

морава Суботића да цјепка свој рад; то је само његова књижевна пасија, која би се у научним радовима могла назвати играчком. Јер шта то значи у науци: писати научнички о једном знаменитом дјелу Шаф., па губити онолико ријечи око тумачења његова карактера и националитета? Тиме се само смеће с ума да се пише за Летопис, дакле за образованију класу српскога народа. Или зар ми не бисмо могли довољно тачно разумјети прилика које су створиле историју српске књижевности, а да нам није пишчев карактер ни националитет ни најмање познат? Осим тога, то описивање карактера и националитета Шаф. нема специјално у овој књизи Летописа свога правога смисла, кад је то све много прибраније, вјерније и пластичније исказано у радњи Томићевој. Врховац је могао значајки написати своју малу расправу без претходне студије о карактеру и народности Шафариковој.

Ни сам натпис ове расправице не одговара правома садржају. Све оне прилике које је споменуо Суботић нијесу створиле специјално историје српске књижевности него оно дјело, о коме говори Суботић у четвртом одјелку своје расправице. То је он и сам признао у овим ријечима: „Кад је (т. ј. истор. срп. књиж.) упоредимо са напред описаним одељком о историји српске књижевности у опћој словенској историји, налазимо: да се из истог предрада развила, да је опширнији, прерађенији и зрелији наставак истог“ (стр. 49.) Ако постоји ово што написасмо, онда је натпис расправице погрјешан или еуфемистично речено: сувише специјалан. Утјечаји са стране на Шаф. створили су најприје историју књижевности словенске *nach allen Mundarten*, из ове се касније родила историја књижевности јужнословенске, у којој се налази историја књижевности српске о којој говори Суботић. Најприје дакле опћа *словенска*, а онда истом посебна *јужнословенска*. Утицај је био већ потпуно извршен при стварању оне прве. Под тим је утицајем задовољио Шаф. најприје потребе словенске а онда истом јужнословенске и српске; или, прилике, о којима Суботић говори, не стварају ни специјално јужнословенске историје *а кало ли* српске, него опћениту словенску. Касније раширивање исте грађе не стоји више у каузалној вези са тим приликама, а у томе управо и лежи по-

грјешно специјализовање самога натписа ове расправице.

Рад је дра. Суботића доста мршав. Кад је већ и историји српске књижевности подарио један (пети) одејек, требао је о њој више и опширније проговорити а не само на три странице. Требао је њој упоредити Јагићеву и Новаковићеву историју (Шурминове јамачно није имао прируци кад је састављао ову расправицу) и према њима одредити њезину ваљаност за оно доба кад је она била доготовљена. Те студије немамо од Суботића али нам је он мјесто ње дао у замјену студију о карактеру и националиту Шафарикову!

На стр. 1.-32. штампан је говор Ђорђа Магарашевића „У спомен П. Ј. Шафарику“, који је писац говорио у сједници књижевног одјељења Матице Српске дана 1. (13.) маја 1895. Оваквим говорима прослављају чланови књижевног одјељења М. С. људе заслужне по српски народ. То је исто учинио и Магарашевић. У свом је панегирском говору споменуо заслуге Шаф. за српски народ, прегледао у кратко његов научнички рад и оцртао његов мукотрпни живот. Говор се овај глатко чита — угодније га је извјесно било слушати — јер даје доста јасну слику о цјелини Шаф. појаве. Од говора се и не захтијева више.

Друга два прилога Магарашевића „Писма П. Ј. Шафарика и Адама Драгосављевића“ (стр. 53-75.) и „Патронат српске новосадске гимназије узима у обрану П. Ј. Шафарика пред кр. угарским намесништвом 1824. год.“ доста су специјалне природе. Први износи преписку између Шаф. и Драгосав., која се највише тиче сакупљања књижевних старина српских, а други обрану, којом је патронат новосад. гимназије бранио свога директора пред угарском влашћу, која је хтјела да послије Магдине афере протјера са свију просвјетних завода наставнике протестанте. Патронат се дивно заузео за Шаф., тако, да је он изгубио само директорско мјесто, али је и на даље остао првим професором новосад. гимназије.

Колико је времена боравио Шаф. у Нов. Саду? Магарашевић (стр. 29.) и Томић (стр. 145.) веле четрнаест, а Суботић (стр. 35.) тринаест година. Она двојица узимљу превише, овај премало. У научним радовима не би смјело да буде тога лавирања. Наука је ео ipso нешто пре-

цизно. Шаф. је дошао у Нови Сад 15. септ. 1819., а отишао из њега 6. апр. 1833. год., а то је округлим бројем тринаест и по година.

Jaques.

Српске народне умотворине

из разних српских крајева прибиљежио и издао Никола Ст. Кукић. Српска Штампарница у Загребу.

Иза лијепе Грђићеве збирке „Смиље и Ковиље“ ево нам и друге књиге српских народних умотворина. Но док у Грђићевој бијаху прикупљене само пјесме, дотле у овој има и приповиједака. Грђић је својом књигом доказао, да је неосновано мишљене оних, који веле, како данас више немамо онаких пјесама, какве је бесмртни Вук у своје збирке сакупио, јер баш у „Смиљу и Ковиљу“ нашао је многи лијепи стручак из данашњих дана, који ће мало или ни мало слабије замирисати од онога Вукова. . . И Кукић је изишао пред нас заиста са лијепом намјером: да и он који стручак отргне од заборавља, но, на жалост, морамо признати да је од свега и остала — само лијепи намјера. Кукић нас ни из далека није могао задовољити, као што смо очекивали од њега, као од земљака незаборављенога проте Беговића, који нам даде тако дивних ствари, сакупљени из уста српскога народа у Хрватској и Славонији. *Јуначке пјесме* Кукићеве нити имају онога полета, ни снажнога израза, којим се особито одликују српске народне пјесме у збиркама других скупљача, а, осим тога, и језик нам изгледа искварен, што, барем у оваким стварима, не би смјело бити. Напомињемо и то, да нам се све ове пјесме чине отприје познате, а нарочито *Паша Сеидине* (варијанта пјесме *Љутица Богдан и војвода Драгојла*) *Јово и Мара* (види *Олер и Мејрина*) и *Женидба Стојана Јанковића*.

Ситне пјесме још су најљепше у овој збирци, но и те су, већином, прије штампаване по разним листовима и разним збиркама. Кукић ипак не би погрјешно, да је само њих оштампао у једној књижици.

Но у читавој овој збирци још су најслабије приповијетке. Тако н. пр. у првој причи *Клинга* славе се подвизи једнога лупежа, што је, по нашем скромном мишљењу, врло штетно, па макар скупљач

при крају изводио и неко „нравоучење“ (што је сасвим сувишно). Остале пак приче као: *Ни у гори не говори, Кадија и сељак, Рис, вук и човјек, Са тањег краја, Здравље и веселе, Тек што није зино, Ишао прилити закон, Како кад, Лисица и јазавац, О лисици и дивјел прасцу, Вуку, зецу и леђеду, Наод* све су штампане прије и то највише у „Босанској Вили“ првих година, а само неколике њих има, које су нештампане, но те су знатно слабије.

Па ипак, након свију замјерака, ми ипак не осуђујемо Кукића, што се појавио са овом књигом. Као писмену Србину, била му је дужност, да чува наше народно благо, да не запада у руке туђинца, који га лакомо и шовинистички отимљу и својим рођеним називљу. Ми смо само хтјели да му напоменемо, како би се унапријед сачувао од сличних погрешака и бирао само оно, што је лијепо, ново и одабрано.

Ц. Ц.

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Д-р. Алек. Љ. Митровић. Са Влате на Нисаву. I. Прештампано из Српског Гласа. Задар. Штампарија Шпире Артале 1898. Цијена 70 новч.

Ова књига не иде у ред путописа у правом смислу те ријечи, у смислу како га схваћа теорија књижевности. Њоме се то није, по цијелом изгледу, ни хтјело; али се њоме пружила потпуна слика велике и историјски знамените једне словенске свечаности — прославе Палацког, у којој је својим одличним представницима узео удјела и српски народ. Недостатке у елеганцији стила у овој књизи, надокнађује младићко патриотско српско одушевљење пишчево, којим је она прожмана и којој оно даје нарочиту драж. Слично г. Марку Цару, г. Митровић нас упознаје са многим личностима особито видним и истакнутим у оним данима. Не мимолази ни мјеста ни догађаја, нити и један тренутак, за који држи да је од опће пажње, а да не баца на њ своје политичарске и историчарске свјетлости. Писац и ако се види свугдје само као публициста, ипак је знао да уклони сваки тренут досаде (којој се у тим приликама не моглоше отети извјесни његови претходници) и да својем говору дадне неку лежерну приповједачку технику. То је један разлог с којег се ово дјело чита са истрајним интересом.

Куд се ћеде народно благо? У 9. броју лањске *Зоре* понудили смо нашим издавачким штампаријама једну књигу која би се звала *Херцеговачки бисер*. Те пјесме оцијенили смо у кратким потезима, а препоручили смо је једно с тога што би њено издање пало

у дане када Матица Хрватска чини отворену отимачину с нашим народним пјесмама, а друго што је то *прва* књига пјесама коју издаје Мухамеданац и то *прва* књига пјесама мухамеданских. Истакосмо да њен сабирач (г. Осман А. Бикић) не тражи од издавача ништа више осим да се књига изда. Према томе је извјесно да трошкови око те књиге не би били толики да би издавач морао рискирати и шта више, него што би добио с њом. Сваки дакле губитак бјеше искључен. — Но и поред све наше препоруке и нашег апеловања на њихову патриотску савјест, ни једна наша књижара не бјеше се нашла да се тога издавања прими. И према томе, мољци у нашем уредништву јели би једну лијепу збирку народног бисера, да нам скупљач, који је студент у Цариграду, не саопћи да је у тој незгоди наишао ипак на издавача: ту збирку откупила је од њега Српска Краљевска Академија Наука у Биограду, уз пристојан хонорар. — Као што смо обрекли у пређашњој билешци, ми износимо сад тај факат на квалификацију!

Јубиларна књига: Приморска обличја од С. Матавула. Издање српске књижаре и штампарије Браће М. Поповића у Новом саду 1899. Цијена 60 новчића. — Ово је заиста јубиларна књига. — Матавуљ је стекао себи гласа и славу првог српског живог приповједача већ и својим досадањим обилатим радом, а овим албумом својих поморских слицица показао је савршену обраду финог стила и љеноте сликарске умјетности. Оваки радови подичили би и најмодерније данашње свјетске књижевности. Биће нам мило ако узмогнемо донијети опширнију рецензију.

Издање је доста неукусно, и ако је лијеп материјал и папир и слова уложен у књигу. За чудо да многи издавачи српске књиге немају укуса!

Збирка Вука Ст. Караџића. У Н. Саду (Поповићи) 1899. Цијена 30 новч. — Ми смо осудили прву књигу овог *Бесцен блага* (Пјесме) за које издавач рече да су издане бајаги само за то да се спасу од отимача! Осуђујемо и ово издање опет с тога што се спасава *оно што је спасено* а не спасава се *оно што је незаштићено*. Питамо: зашто Поповићи не примише наш *Херцеговачки бисер* и што не укажу ту добру вољу оним скупљачима нар. умотворина у Босни и Херцеговини који имају богате и велике збирке и прича и пјесама а немају издавача? Зашто не учине то, па да им се узмогне вјеровати да у њиховом издању ових књига има нешто друго, осим голе спекулације!?

Први звуци лире. Песме. В. Ј. И. У Новом Саду. Српска штампариа Светозара Милетића 1898.

Први звуци лире нијесу ни толико нескладни како су *први*. Весело и ведар *дур* којим су испјеване, издваја их из реда оне три четири књижице које бјеху у овом листу приказане лањске године. Квари их мјестимице неки усиљен *мол*, афектирани песимизам и филозофисање, као оно о људима: „Мрзиће се и сред хладна гроба!“ Није лијепа ни она слобода гдје се говори о вјетрићу: „Уздануће, осушиће, орошене сукње (!) твоје...“ Мјестимице кваре иначе врло лаке стихове рђаво изабрани сликови. Но лијепо им доликује патриотско младићко одушевљење које је много мање афектирано него ли његова размишљања. Он, додуше, признаје (што је лијепо од њега!) у пјесми „Жеља“ (стр. 29.)

Не тражим венац неумрле славе
Његовим сјајем да у свету синем,
Венац је створен за *дружнице* главе.

А као год што је вјероватан овај потоњи стих, тако је вјероватна и пишчева скромност, јер је књига сасвим наивно посвећена: „Јованци и лепом имену њеном.“ Зато, све ако читаоци овим стиховима и не буду задовољни, биће задовољни он и Јованка. А пјеснику је јамачно и више стало до Јованке него до нас!...

Приповијетке Радоја М. Домаговића. Књижара Мих. Костића из Пожаревца издала је књижевни оглас у којем позивље на књигу под горњим натписом. Цијена ће јој бити 80 п. дин. а скупљачима 20% рабата. Изнијеће 5-6 штампаних табака. Неке од ових приповијетака штампане су у *Делу*, нашој *Зори* и *Одјеку* и другим књиж. и пол. листовима. По приповијети из „Зоре“ *На младица свијет остаје* (која ће изићи у тој свесци) наши читаоци познају овог младог и талентираног нашег писца, чије су прве приче јемство да се у њему развија приповједач прве врсте. Његов нарочито јак хумор, посматрање, лак и течан стил узрок је те је с првим рецима пишчево име освојило интерес публике. С тога се радујемо издању његових приповијетака и препоручујемо их најтоплије.

Књига српских народних умотворина. Изашао је овај позив на претплату: Браћо мила и дру-

жино драга! Пошло ми је за руком, да саберем по нашем српском народу неколико српских народних приповијетака. Да би их отео од заборава, приредно сам их за штампу под насловом: *Српске народне приповијетке*. — Књига ће бити готова до 22. Шабана (25. децембра) о. г., а цијена је 30 новч. или 80 пара динарских. Чист приход намијенио сам у корист подизања споменика српском пјеснику *Сими Милутиновићу-Сарајлији*. — Позивајући браћу, да се што више одазову са претплатом на ове приповијетке, поздрављам сву браћу, расуту по бијелом свијету. — Претплату ваља слати на моју адресу, а коме је то лакше може слати и на Прву Српску Штампариију Ристе Ј. Савића или уредништво *Босанске Виле*. Скупљачима дајем шести примјерак на дар. — Сарајево, мјесеца Реџепа 1316. (октобра 1898.) *Омер-бег Сулејманпаша-Скопљак*.

Ми унапријед топло препоручујемо ову лијепу књигу нашег брата Мухамеданца. До сад публиковане његове народне пјесме јемче за лијеп избор његов из неисцрпног извора наше српске народне појезије. А његово заузимање, да од отмицара туђина спасе које незаштићено зрнце српског блага, вриједно је сваке хвале. Кад књига изађе, проговоримо о њој опширније.

Приписмо на приказ: Наука Хришћанска за ученике и ученице III. разреда основне школе (друго поправљено издање) написао Р. М. учитељ. Биоград издање Валожића 1897. Цијена 30 п. д.

Српски дом лист за забаву, поуку и књижевност, (Загреб, уредник Душан Рогић). Изашао је први број са овим садржајем: *Гдје је српски дом?* Пјесма Душана Рогића. *Сестрино срце*. Приповијетка из Србије *Пет вјекова*. Пјесма Богдана Крајишника. *На правом путу*. Приповијетка. *Не клони!* Пјесма Душана Рогића. *Значај и задатак књижевности*. Расправа. *Листак: Вилин дар*. Деда-Мирково Причање. *Али тало по књижевности: „О Недићевој књижевној критици“*. *Једно језичко питање*. *Напомена*.

Биједни људи, приповијетке и слике из Горњо-Крајишког народног живота од Милана Будисављевића, изићи ће наскоро из штампе. Писац сад позива на претплату, говорећи у позиву: „Живот овога дијела нашег народа врло је мало познат у лијепој књижевности, а баш садашњица овога народа, након развојачења Крајине, пуна је разнијех ствари за умјетничку обраду у причи. Стари дух, традиције, морал, тегобе и невоље сударише се с новијем приликама и неприликама, — и у тој природно-материјално-економној и просвјетној борби, на тој раскрсници ничу даномице борци, па или несломљивом јаком вољом побјеђују или очајне, погнуте главе падају пред јачијем силама. Љубав према овијем патницима и жеља, да упознам с овијем народом и друге, који га често пута криво разумију, нагнаше ме, да у цјелини оштампавам своје приповијести.“ —

Г. Будисављевић је млад писац, али својим симпатичним стилем и срећно бираним мотивима, издваја од многих млађих приповједача. С тога бисмо се радовали да се скупљањем претплате потпомогне дјело са онако лијепо обиљеженом тежњом. Књиге се наручују у писца (М. Б. stud. phil. Zagreb, Medulićeva ulica br. 36.)

О српском језику

Ономадне (код нас и ономадне) у Вука значи само „dieser Tage“. док код нас, поред тога значења, значи још што и прѣкјучѣ, vorgestern, као што је и у Парчића, па би требало да се то има на уму кад се једаред успроширује Вуков Рјечник новим значењима оних ријечи што их је Вук покупио. Тако има код нас и прекономадне (и прекономадне [нема ни у Вука, ни у Парчића]) а значи четврти дан у на траг, н. пр. данас, јуче, ономадне, прекономадне. — У Вука опет има: данас, сјутра, ондан, (гдје стоји: „vide прексјутра, док прексјутра нема у реду ријечи, па ни у додатку), те код ове најпотоње вели: „послије ондан долази та (или ћа) ондан, за тијем шалапа ондан“ Код нас не опстоји ни једна од ове двије потоње, али мјесто прве — та (или ћа) ондан — вели се прекондан и нема је у Вука, него само у Парчића, који је тумачи: „quatro giorni fa — четири дана на траг — а не четврти дан у напријед, као што код нас значи та ријеч, н. пр. данас, сјутра, ондан (или прѣксјутра), прекондан. Још треба да споменем да се под ријечју ономадне код нас подразумијева искључиво vorgestern, а кад се пред њом дода „ту“ (ономадне), тада не значи vorgestern, него „ту неки дан“. Као што видимо: све ситне крупнице.

У Херцег-Новоме, октобра 1898.

Вељко Радојевић

Нова Искра. Мјесто Гавриловићеве *Искре*, која је свршетком своје прве године престала излазити, почиње с нове године да излази лист исте врсте под горњим натписом. Примили смо 1. број с овом садржином: 1. *Стојан Новаковић*, биографија написао проф. Момчило Иванић; 2. *Двоје драгих*, пјесма Милорада Ј. Митровића; 3. *А хлеба?*... слика из живота, написао Рад. М. Домановић; 4. *Ах знам...* пјесма С. Д. Мијалковића; 5. *Анђео*, сличица из села, од Хенрика Сјенкјевича, превео с пољског Л. Кнежевић; 6. *Тамара* (М. Ј. Лермонтов) превео Р; 7. *Наша писма*; 8. *Уз наше слике*; 9. *Кроника*. **Слике:** *Стојан Новаковић*. *Утопљеница* (Б. Крстић), *Вече* (М. Мурат), *Гуслар* (Р. Вукановић), *Аморети* (У. Предић), *Самсонова младост* (Л. Бон), *Хенрик Сјенкјевич*. — *Нова Искра* излазиће два пута мјесечно: сваког 1. и 15. дана, на великој осмини сатиниране хартије. Цијена је за Србију: годишње 16, полугодишње 8, а тромјесечно 4 динара. За иностранство: годишње 10 фор. или 20 динара у злату, а полугодишње 5 фор. или 10 динара у злату. — Уредник је овог листа г. Р. Ј. Одавић, млади

наш пјесник, уза свој Редакцијони Одбор. Прве бројеве *Нове Искре* приказаћемо својим читаоцима у опширнијој биљешци.

Стевана Ј. Јефтића скупљени списи. Књига I. Београд 1898. Цијена ?

Учитељски Пријатељ, зове се лист за разна учитељска питања који почиње излазити у Биограду на два велика табака, два пута мјесечно а годишња цијена само 1 круна. Уредник Сава М. Шибалић у Биограду.

Вожића печеница, приповијетка од *Стевана Орелца*. Београд, издање бившег уредништва *Гласника* за науку и забаву. Цијена 60 пара дин. — Лијена ова прича, која се броји међу првијенце Сремчева рада онога жанра, који му је стекао тако одличног гласа у српској књижевности, потврђује ону истину, да се прави писац већ у својим првијенцима јавља у скоро пуној својој снази. Њепота Сремчева хумора и оштрог посматрачког духа и овдје је избила својственом његовом занимљивошћу.

Пјесму: Леитир над гробом, коју износимо у овом броју намијенио је наш дични Чика Змај *Невену* (гдје ће доцније изићи) но на нашу молбу уступио је најприје *Зори*.

Пчеларска Библијотека, св. V. *Американка* написао Јован Живановић. Ср. Карловци. Српска Манастирска Штампарија. 1898. Цијена 20 новч. У овој књизи, коју примисмо на приказ, ријеч је о пишевој реконструкцији американске кошнице (са њеном сликом).

Милићев гроб, слика из сеоског живота, написао Мих. Сретеновић. Издање штампарије и књиговезнице Павловић и Стојановић. Цијена 80 п. дин. — Мих. Сретеновић познат је читалачкој публици са својих прича: *Радегића Мара*, *Бисерка* и *Дјевојачки гроб*, а сад ево и једне опширније приче под горњим натписом. Побринућемо се да о овој књизи донесемо наскоро опширнију оцјену.

Српске Земљорадничке Задруге, разговор Срба ратар о земљорадничким задругама чуо и прибележио Павле Аршинов. Загреб 1898. Штампано у Српској Штампарији. Примисмо на приказ ову поучну књигу коју препоручујемо сваком нашем занатлији.

Хрватска

Učiteljski glas list za pouku i interese učiteljstva br. I. god. I. U Splitu. Izlazi 15. svakog mjeseca. Zapada na godinu 4 krune, na po godine 2 krune. Učiteljskim pripravnicima daje se iznimno za po cijene. Preplatu prima blagajnik, članke, dopise i viesti urednik. — Vlasnik i odgovorni urednik Ivan Bulić, blagajnik Fran Bradić. Први број овог листа добисмо на приказ. Његова одабрана садржина препоручује га најљепше српским и хрватским учитељима. Правац овог листа огледа се у његовим ријечима: *miló nam je javiti da i mi držimo ćirilicu za narodno pismo, hrvatsko kano i srpsko, pa primimo li od koga sastavaka tim pismom, rado ćemo ih štampati.*

Чешка

Словенски Преглед зове се лист који је почео излазити у Прагу под уредништвом Адолфа Черног а који је зборник чланака, расправа и дописа из живота словенског. Излази са врло одабраном садржином. Упознаје свој народ са свијем што је знаменито у сввр. животу Словена. Нарочито су му лијена писма из разних крајева словенских. Жалити је само што у ових првих пет бројева нема ни ријечи о српском народу и његовом књижевном и културном животу. Чланак *Z Bosny* под натписом *Мухамеданско Србохрватство* само је један тенденцијозан и недотупован чланак неког Јања Трешћика (Jan Treštík) који је писан у смислу *босанства*, и који ће нашој словенској браћи пружити само криво обавјештење о патриотској свијести наше браће Мухамеданаца.

Povest česke literatury Napisal Jaroslav Vítěk. V. Praze. 1897. 8° str. 428. Цијена?

✧ СТРАНА ✧

Њемачка

У пространој њемачкој књижевности, гдје за једну књижевну недељу никне читава колекција романа и драма, никло је у потоњим мјесецима неколико пјесничких дјела, која су предисретнута од њемачке критике са хвалом. То су прво: *Laskaris, eine Dichtung von Arthur Pfungst* (Wohlfleile Volksausgabe. Berlin 1898, Ferd. Dümmlers Verlagsbuchhandlung. Preis 2.40 M., eleg. geb. 3,60 M.) Ово је дјело доказало, како вели један критичар, да још и данас може њемачка епика да у њемачкој појезији нађе отмених својих представника, као што је Артур Пфунгст, који је написао ову „дивну философијску пјесму Ласкарис“. Друга је књига: *Der Sang vom Mönchgut, Dichtung in zehn Gesängen von Karl Strecker* (Bergen auf Rigen. 1898. Verlag v. Ferdinand Becker, Preis ?) „Ово је једна величанствена пјесма мору. Ко га познаје и љуби он ће у овој пјесми чути потпуно одјек његових шумних валова и хучних таласа“. Друга су добро примљена дјела: *Ausgewählte Gedichte von Clemens Brentano* (Paderborn, Ferd. Schöningh. Mk. 1.40), затим: *Grüsse deutscher Dichter, Sammlung der schönsten Dichtungen* (Herausg. v. M. v. Hochfeld. Berlin, W. Bobac & Co. Pr. eleg. geb. M. 3.—) *Tage und Nächte Gedichte von Adolf Donath* (с једним писмом Ђорђа Брандеса) Berlin, Leipzig 1898. Цијена M. 1,50. „У овим стиховима лежи неки посебан, свој глас радосног расположења. Понешто је оригинално, префињено или њежно, а има тамо и од оног у њемачкој појезији тако ријетког наивног звука. Музика ових стихова развеселава ме; то је једна младалачка музика, која има нешто што нас обмањује, очарава, Затим недостатак: по мом укусу — одвећ мало пластике.“ Тако карактерише славни Брандес ово првијенче једног талентираног младог Бечлије. *In Seelen Einsamkeit. Gedichte von Clara Eysell-Kilburger*. (Verlag Ed. Moos, Erfurt 1898. Pr. ?) Један приказивач овог дјела вели: „Са стотине страна ове мале књиге излази нам у сусрет једна личност своје врсте, што много значи кад се то рекне у добром смислу ријечи. Живот, ког је преживјела, људи које среташе и љубљаше све је то оставило трага у срцу пјесникиње и њеним пјесмама. Али нешто велико што недостаје овој књизи, то је крајњи недостатак форме. Грјешке против ритма, свакидањи изрази, рђав слик, најобичније дућанске стране ријечи, то је оно што овим пјесмама удара на чело жиг баналности.“ А то је оно што, по мишљењу критичара, убија цијену овим иначе топлим

и њежним пјесмама. — Изшла је и књига *Englische Dichter, Uebersetzungen nach Percy B. Shelley, Thomas Moore, John Keats, Algernon Charles, Swinburne und andern von G. Freiligrath*. (Otto Handel, Halle 1 M. geb. 1,25.) У историји преводилачке књижевности с енглеског на њемачки, добро је у Нијемца познато име пјесникиње Фрајлиграт. Она пресађује овом књигом у своју књижевност најљепше двије енглеског Парнаса. Трећина књиге посвећена је Шелеју, оном славном идеалисти чији огњени дух сагоријеваше у борби против традиција а у револуционарним сновима о свијету љепоте и слободе. Дивно преведеним стиховима којима није оштећен оригиналан сјај и хармонија, додана су потребна објашњавања појединих мјеста. Тако исто хвале се пријеводи Мурових пјесама о његовој несрећној оцабини. Лијепи су пријеводи Вордсфорта пјесника природе, а и других који су заступљени са неколико најљепших пјесама у овој књизи. Тако су ту заступљени и неки америкашки пјесници. — *Perlen der französischen Dichtung. Von Heinrich Hirschmann*. (Cöthen, Verlag v. P. Düneshaupt 1898.) Овој се књизи више признаје среће у ваљаном препијевању него ли у избору пјесника и пјесама који је ту учињен. Многа перла у овом низу није баш никаква перла! *Der Tag hat sich geneigt. Gedichte von Elsa Zimmerman*. (Verlag von C. Pierson. Dresden 1898. Pr. ?) — Елза је Цимерман један таленат своје врсте у новој лирици њемачкој. Њен елегантан стил, њен језик, њена сликовитост мирни и красни ритам, то су њена својства, с којих је и ова књига нашла повољног одзива.

Vergissmeinnicht. Jahrbuch für die deutsche Jugend. Redigirt von J. G. Frimberger. Monatlich ein Heft. Herausgegeben von H. F. Grebert. Wien—Leipzig. Preis jährlich fl. 2. Један број овог дјечјег листа примисмо на приказ.

Енглеска

Осим *Китлинга* који је данас постао дубимац енглеске публике постала су у најновије доба позната имена *May Kendall, Henry Wood, George Griffith* са својих романа који подигоше сензацију у Енглеској. „*Turkish Bonds*“, or the flight of faith under „*The Greath Hssasin*“ написала је *May Kendall* у којој се цртају јади јерменског народа под турском влашћу; *Henry Wood* написао је *Victor Jerenus a pory of the Pauline Era*. роман из живота св. Павла (тема: Како је Савле постао Павле); *Georg Griffith* написао је свој роман пун страха под именом *The Goldfinder*, који је читан у свима крајевима Морске Краљевине.

Разно

Двадесетогодишњица српског музич. друштва у Дубровнику. У Дубровнику је прије двадесет година састављено музичко друштво од самих раденика, који у оном малом времену што им преостаје ревносно долазе и уче се, само да освјетљају образ себи и својима, те су дочекали радост да ових дана прославе двадесетогодишњицу свога успјешног рада. Прослава је испала на опће задовољство. Вриједни капелник г. Чижек спремно је за ову прилику два нова комада: *Вијенац српских пјесама*, који је посветио заслужној садашњој управи и *Нову Коралничу*, коју је посветио г. Мату Шарићу, заслужном дугогодишњем предсједнику.

Књижевно друштво „Гете“ у Бечу, држало је у петак 25. нов. пр. г. свој сасанак на ком је приватни доцент за словенску филологију на бечкој универзи,

др. Мурко, познати научник Словенац, држао предавање, које је важно нарочито по нас Србе. Тема је била тог говора: „Гете и српско народно пјесништво.“ Бесједник је са одушевљењем и одличним признањем говорио о пјесничком ђенију српскога народа, те је његов говор слушан са највећом пажњом. Приписујући Вуку Караџићу највећу заслугу за то што је Гете, Талфиј и други страни литерарни свијет био тако силно заинтересован српском народном Музом, он приписује заслугу тијем приликама још и тај факат, што је српски народни говор постао говор књижевности. На предавању којим брат Словенац међ страним свијетом одаје признање нашем народу, Српство му мора бити истински захвално.

Председник Академије. Српска Академија Наука изабрала је бившег регента Јована Ристића себи за председника. Краљ је избор потврдио.

Јеврејска књижевност. У опћој књижевној сувременој историји сасвим је непозната једна књижевност која би се назвала *јеврејска*. У најширим књижевним ревијама и магазинима европским нема данас рубрике за ту литературу и њене појаве. Међутим јеврејска литература, почињући тек од прије једног стољећа, развија се данас тихо али поступно, откривајући у себи велике таленте чија ће дјела без сумње продрети и стећи себи признања у књижевности свијех народа. Немачки часопис *Aus Fremden Zungen* доноси у једном од потоњих бројева једну ваљану студију о *јеврејској књижевности*, из које сазнајемо да се она, почињући у Немачкој, развила у Русији створивши себи центар највише у Варшави и Одеси. „Хамелиц“ у Петрограду и „Хазеџира“ у Варшави, два су публицистичка органа која се много читају, а „Хашилоа“ је мјесечни часопис, уређен веома модерно и у стилу европских ревија. При томе има јеврејска књижевност своје богате Издавачке Задруге, које је веома ваљано помажу.

ЧИТУЛА

Јаков Петровић Полонски, † 18. окт. 1898.

У за-пушкинској епоси у руској појезији највидније мјесто заузимају Мајков, Фет и Полонски. Они су представници тог доба у пјесништву руском и држе се великим и даровитим ученицима Пушкиновим. Нарочито у Полонског, јаче него у свијех, огледаше се уплив његовог учитеља и звук Пушкинових струна није остављао лиру Полонскога до његове смрти, мамећи на њима хармонију која бјеше освојила слух цијеле Русије. Бјеше друг Тургенева; с њим заједно писаше своје пјесме и пушташе их у свијет у истим годинама кад и Тургењев. Он се родио 1820., а већ четрдесете године овог стољећа бјеху доба његовог живахног рада. Борба и патња бјеше

његов живот. Сваки дан његов бјеше нова брига с новим потребама и невољама. Свршивши универзитет московски, њему бјеше бринути се и радити за своју породицу. Прва књига његових пјесама, и поред тога што бјеше лијепо примљена и предусретнута хвалом критике и њеног главног представника Бјелинског, ипак не могаше да му дадне јемства за даљи безбједан живот. Невоља га је гонила из Одесе у Тифлис (гдје је написао дивне пјесме са кавкаским мотивима) а оданде у Петроград гдје је био уредник *Руског Слова* а, да нађе себи материјалног опстанка, буде и чиновник у цензурском комитету. — Мало је пјесника и српских и страних којима овака борба није помрачила погледа на свијет, а срце испунила огорченошћу, душу песимизмом. Полонски је из тих тешких дана изнио своју душу сачувану, и неозлијеђену своју љубав за људе. Доброта, која прожима сав његов живот и сву његову појезију, долази с њим до гроба. Благост, мекота, и јак његов религиозан осјећај налазе у његовим дјелима грациозну елоквенцију и „одлесак Пушкинске савршености“ како рече за њ Тургенев. Доброта бјеше стихија с којом се бјеше сродила његова душа; љубав за људе, за ближње, бјеше глас његове Музе, која бјеше Муза мира. А он пјеваше „плънително сладко“. У његовој души и његовој појезији огледаше се међутим сво његово вријеме, срећа и туга његове отаџбине. Но његов лични бод, његова недаћа не нађе у његовој појезији никад клетве на људе.

И жизнь казалась мнѣ суровой глубиной,
С поверхностью, которая светла.

Но над мрачним дубинама живота он ипак виђаше *свијетлу површину*. Томе није од мале користи била његова дубока религија. „Благо оном ко има два слуха: да чује и црквено звоно и древни глас духа“. У тим се ријечима огледа његово сједињавање човјека, вјере, науке и прогреса, — сталан темперамент његове појезије.

Једну малу пјесму за примјер његове њежне и топле лире износимо овдје у пријеву г. С., нашег поштованог сурадника.

НА ГРОБУ

Сто ће лета проћи; гроб заборављени
Што је зарит' јуче, травом ће се скрити,
И плуц' туда проће и на тропном праху
Дуб широки гране своје ће развити.
Он ће гордо шумит' густим врхом својим
И мамећи себи дубавице младе,
Ту ће сједит' они у вечери касне —
Заишљено гледају у звјездице јасне
И шум гуета лишћа разумијеће гаде . . .

Окица Глушчевић, дугогодишњи уредник *Одјека* и познати преводилац Бајрона и Љермонтова, умро је 2. децембра 1898. у Биограду. Покојник је Херцеговац. О његовом родољубивом животу и ваљаним дјелима доцније ћемо проговорити опширније.

САДРЖАЈ: Од Уредника: *Српски Литерарни Конгрес*. — Пјесме: Змај Јован Јовановић: *Лептир над гробом*. — Милета Јакшић: *Последње руже*. — Алекса Шантић: *Пошле много година*. — Илија Беселић: *Издајица*, балада. — Божа Св. Николајевић: *Ноћ*, Госпођици О. П. — Сокољанин: *Ноћ*. — Приповијетке: А. Г. Матош: *Мин*. — Младен Смиљанић: *Илија*, прича из Босне. — Поука: Миленко М. Вукићевић: *Березел-Алија*. — Јован Дучић: *Адал Миџијевић* (1798—1855). — Ј. П.: *Антон Чехов Руски Мопасан* (пријевод). — Живот и обичаји српскога народа: Осман А. Ђикић: *Народне празновјернице у Херцеговини*. — Оцјене и прикази: *Летопис Матице Српске*, оцјењује Јаџес. — *Српске народне умотворине* приказује Ц. Ц. — *Кроника: Књижевност*. — *Разно*. — *Читула*.

Претплату *Зоре* прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару, Дворска Књижарница Мите Стајића у Биограду и сви њени повјереници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Поједина свеска стаје 40 новчића. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петит-редка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 6 новч., за три оглашавања по 4 новч., а за више од три пута, као и за огласе на читавај страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. билеговине.